

BUNJEVAČKO KOLO

OMLADINSKI ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

GODINA I

15 JANUAR 1934

KNJ. I SV. 10-12

BUNJEVAČKO KOLO

OMLADINSKI ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

GODINA I

15 JANUAR 1934

KNJ. I SV. 10-12

Mijo Mandić

Momenti iz njegovog života i rada

Novija istorija Bunjevaca tesno je vezana za život i rad Mije Mandića, školskog nadzornika u penziji i počasnog upravnika gradske biblioteke i muzeja u Subotici. Pisati životopis o Miji Mandiću znači pisati jedan deo istorije Bunjevaca, koji je on stvorio neumornim radom u nepokolebivoj veri da će se jednoga dana ujediniti svi Srbi, Hrvati, Slovenci i Bugari i ostala plemena Južnih Slovena. Mijo Mandić je posle više od polavekovnog aktivnog i mukotrpnog rada, patnje, progonstva doživeo ostvarenje one bajke koju je sa toliko idealizma pričao i o kojima je maštao: osnivanje Kraljevine Jugoslavije.

Čini mi neobično zadovoljstvo što sam u tom srećnom položaju da mogu da pružim čitaocima jednu malu fotografiju o velikom i u isto vreme skromnom životu Mije Mandića. Teško je crpeti autentične podatke o njemu, jer je toliko skroman, da na sva pitanja odgovara negativno ili daje samo bledu sliku onih sjajnih borbi i bitaka koje su vođene sa svima protivnicima slovenstva i koje su čeličile narod održavajući na taj način duh i veru.

Po prirodi blag i idealist, Mijo Mandić je uvek sanjao lepše dane, i kada ga je počelo da greje sunce slobode za kojim je toliko žudeo, i kada se pod starost počeo odmarati posle pedesetgodišnjeg rada, našla su ga donekle razočarenja. Sve to, međutim, nije obesnažilo ovog starog borca.

Zasluge Mije Mandića su goleme i nesumnjive. Naša generacija još ne zna da proceni njegov rad, njegove patnje, progonstva, jer je bila očevidac svih tih događaja koji su se nizali filmskim tempom i prošli su mimo nas skoro neprimetno. Ipak treba da se zabeleži o ovom velikom Jugoslovenu sve, kako bi njegov rad i duh svetlio poput luče ne samo u slobodnoj Jugoslaviji nego i tamo daleko, preko naših graničnih stubova, gde naša braća žive u crnom ropstvu.

Neka ova mala knjiga bude putokaz onima, koji to potrebuju i hoće da vide kako se bori za jugoslavenske ideje. Neka ova mala knjiga zrači toplinom velike slavenske duše Mije

Mandića u svakom jugoslovenskom domu svih pripadnika bunjevačkog plemena i ostalih slovenskih plemena. Neka bude snaga i hrana za slabe i neka bude stalna opomena svima i svakome:

*Ovo je naša zemlja! Stečena je ljutim borbama i mukama!
Tu smo i tu ostajemo večito!*

*

Mijo Mandić rođen je u Kačmaru (sada u Mađarskoj) 12. septembra 1857. godine od siromašnih seljačkih roditelja. — Osnovnu školu svršio je u rodnom mestu sa odlikom. Već u ranoj mladosti pokazao je živo interesovanje za višu nauku zbog čega je mesna inteligencija odlučila da će se obratiti vlastima kako bi se omogućilo školovanje mladog Mije Mandića. On je pokazao ne samo marljivost i volju za rad u školi, nego je sve svoje slobodno vreme proveo u čitanju knjiga i učenju tako da je u svom razredu daleko nadmašio svojim znanjem ostale učenike.

Ivan Antunović, koji je kasnije postao biskup u Kalači, dolazio je dosta često u Kačmar i tako se upoznao sa učiteljima i časnicima opštine. Pretsednik opštine na molbu učitelja odlučio je da preporuči malog Miju Mandića pažnji Ivana Antunovića i u tom cilju napisao mu je pismo u Kalaču. Između ostalog pisao mu je da bi bila šteta da se ovaj odlični učenik izgubi i ako ima ikakve mogućnosti molio je da mu se omogući dalje školovanje.

Ivan Antunović primio je radosno vest o tome, jer je i sam išao ranije po selima tražeći dobre učenike, koje bi mogao školovati o svom trošku za sveštenike, kako bi što više povećao sveštenečki kadar Bunjevaca i Šokaca.

Pre početka školske godine Mijo Mandić se oprostio od svojih roditelja i pošao sa svojim učiteljem kolima iz Kačmara u Kalaču. Bio je to dugačak i težak put po ondašnjim putovima. Ivan Antunović, kada je vidio Miju Mandića, desetgodišnjeg dečka, malog rasta, rumenog u licu sa velikim, jasnim, otvorenim očima, obradovao se i potapšajući ga po ramenu rekao mu je:

— Moj ćeš biti i ja ću se starati za tebe dok ne izučiš školu. Nemoj nikad zaboraviti: mi moramo dobro da učimo. Bolje nego drugi. Nama nije slobodno da budemo među poslednjima ili srednjima. Mi moramo biti prvi!

Mijo Mandić nije osramotio svoga dobrodetelja. Njegov um i duh razvijao se vrlo lepo i Mandić je svršio četiri razreda građanske škole u Kalači sa odličnim uspehom. Usled odličnog napretka i vladanja dobio je potporu iz fonda kardinala i nadbiskupa Hajnalda. Ivan Antunović nije nikada uzeo ovu potporu i Mijo Mandić mogao je da se lepo odeva, da kupuje knjige a pored toga mislio je i na svoje siromašne roditelje, koji su u

Kaćmaru sa suzama radosnicama u očima čuli i slušali uvek samo najbolje o napredovanju svoga sina.

Posle svršene građanske škole Ivan Antunović, kod koga je Mijo Mandić stalno stanovao, pitao je svog mladog pitomca za njegove dalje ciljeve.

— Šta bi želio da postaneš, Mitre?

— Učitelj! — odgovorio je skromno mali Mijo. Ivan Antunović nije rekao ništa već je odveo svog pitomca u učiteljsku školu i upisao ga u prvi razred, znajući unapred, da će Mijo Mandić opravdati u punoj meri njegovu dobrotu i poverenje.

U ovoj školi počeo se naglo razvijati Mijo Mandić. Učenjem u školi, čitanjem kod kuće i poučavanjem sa strane Ivana Antunovića, koji je mnogo polagao na to, da mu pitomac bude temeljito i svestrano obrazovan i za sve borbe očeličen, njemu se otvara horizont već u ranoj mladosti, i prema takvim stvarima o kojima se među đacima i nije govorilo.

U tim godinama Mijo Mandić postaje ne samo pitomac nego i učenik i nepokolebljivi privrženik Ivana Antunovića prvog i najvećeg nacionalnog borca Bunjevaca.

Kada je godine 1876 stekao učiteljsku diplomu biskup Antunović mu je toplo čestitao. Zagrlio ga je i rekao mu je:

— E, moj Mandiću! Ja sam htio od tebe drugo... ali meka... trebaju nam i dobri učitelji...

Tada mu je Antunović rekao kako mu je isprva bilo nepravdo što se odlučio za učiteljsku struku a ne za sveštenika. Ali smatra da je i ovo dobro, jer kao učitelj, moćiće, možda, još više da učini za dobro naroda, a naročito roda svoga.

Pre nego što se vratio u krilo svojih roditelja da se posle osmogodišnjeg učenja malo odmori biskup Antunović ga je snabdeo dobrim savetima i na kraju ga je upozorio:

— Budi vazda dobar kršćanin i Bunjevac! Tvoja vira i tvoj rod nek su ti vazda svetinja!

UČITELJ I NARODNI VODJ

Potpuno spreman i očeličen za život i njegove borbe Mijo Mandić se uputio kući i posle kratkog odmora našao se već na poslu. Izabran je za učitelja u Bodanu, blizu Bača, gde je službovao kratko vreme. Odavde odlazi za učitelja u Madaraš (sada u Madarskoj) gde je proveo dve godine, a nakon toga bi izabran za učitelja bunjevačke osnovne škole u Gari. Tu je ostao pet godina. U ovom mestu počinje bujan i svestran nacionalni, društveni, prosvetni rad Mije Mandića.

Kao učitelj u Bodanu, Madarašu i prvih meseci u Gari Mijo Mandić je studirao prilike i život, i kada je već stekao prilična iskustva i spoznao realnu stranu života pristupio je muški i otvoreno nacionalnom radu i bio zbog toga proganjan dugo,

do pozne starosti. Nije međutim nikada klonuo duhom. Za njega je svaki udarac značio priznanje i pod teškim udarcima moćnih i velikih spoznao je samoga sebe, video je da je na dobrome putu i da njegov rad ima značaja i vrednosti.

Tek je napustio dom Ivana Antunovića, posle dve godine video je već u selima takve znakove, koji su bili refleks velikog nacionalnog duha Ivana Antunovića i njegovih saradnika. Kada je 1879 godine stigao u Gari tu je razvio barjak „pan-slavenstva“ i pristupio je stvaralačkom radu.

Mandić se kao učitelj u Gari pretplatio na zagrebački dnevnik „Obzor“ koji su čitali u Vojvodini samo Ivan Antunović i njegovi istomišljenici i saradnici. Za mađarske vlasti, koje su baš tada vodile ljutu borbu u cilju mađarizacije, „Obzor“ je pretstavljao crvenu krpnu.

U Gari je Mijo Mandić razvio jaku propagandu, istakao se na društvenom polju i za kratko vreme osnovao Čitaonicu. Ona je postala omiljena kod svih Bunjevaca koji su nedeljom dolazili u Čitaonicu i obavestavali se o svim stvarima. Mijo Mandić je umeo da neprimetno presadi svoje duboko verovanje u sveslavenske ideje u sve svoje poznanike i prijatelje, koji su postali odlični i svesni Bunjevci. Polako se počeo buditi uspavani bunjevački t. j. jugoslovenski nacionalni duh ne samo kod zanatlija i školovanih ljudi, nego i kod seljaka. Moralo se ići korakom napred, jer bi brži razvitak pomutio tok događaja. Nared nije mogao odjedanput da primi sve ono što ranije nije mogao da dobije. U tom pogledu Srbi su stajali daleko bolje, jer su imali veći broj svojih školovanih ljudi.

Škola Mije Mandića bila je primerna u celom srezu i on je za svoj učiteljski rad dobio uvek pohvalu. Jednom prilikom dođe u školu da izvrši pregled školski nadzornik i otvorivši ladicu u pisaćem stolu nađe „zloglasni“ Obzor.

— A šta je ovo ovde Mandiću?

— To je zagrebački list.

— Nevalja što to čitate — primetio je odmah školski nadzornik.

Školski nadzornik je zatim pregledao razred i pre nego što je ostavio selo rekao je župniku Andriji Ribovicu:

— Zamislite, našao sam kod Mandića „Obzor“. Molim vas recite i Vi Mandiću da ne čita „Obzor“. Neka čita Subotičke bunjevačke novine.

Ovo, međutim, nije bilo.

Školski nadzornik je otišao dalje da vrši svoj posao i kada je stigao u Madaraš, gde su Mandića dobro poznavali, tužio se župniku Valiću:

— Sad sam bio u Gari. U stolu Mije Mandića našao sam „Obzor“. Mogu reći da mu je škola prva u celoj županiji, ali ovaj „Obzor“ kvari mu svu vrednost...

Mandića su i pretpostavljene vlasti pozvale zbog toga na odgovornost i poručile mu:

-- Ako je tako velik Hrvat, neka ide u Zagreb, neka ne truje ovdašnji vazduh!

Mandić im je, međutim, ovako odgovorio:

— Ja „Obzor“ čitam isključivo zbog književnosti...

Ova afera je nekako likvidirana i Mandić je morao neko vreme da živi povučeniije. Ali njegov temperament i nemiran duh nije mogao dugo da ostane u jednom mestu. Mogao je jedno kratko vreme da se zadovolji time da je sve što je hteo da kaže ili da radi napisao u opširnom pismu svom velikom učitelju Ivanu Antunoviću, ali čekao je da se što pre pokaže na delu. Antunović mu je pisao svakog meseca, ponekad i više pisma u kojima je odobravao njegov rad i bodrio ga na dalje borbe. U međuvremenu se spremio i da položi ispit županiškog i opštinskog beležnika kako bi u zgodnoj prilici mogao da postane opštinski beležnik. Ovaj ispit položio je 1881 god.

Pre toga vlasti su htele da pozatvaraju bunjevačke škole. Val madarizacije zahvatio je široke i velike razmere u celoj južnoj Ugarskoj i dopro je i do manjih sela. Gara, Kačmar i okolina bili su poznati mađarskim vlastima kao mesta gde žive najotporniji Bunjevci. Tražili su razloge da zatvore bunjevačke osnovne škole i ubrzo su ih i našli. Najveći razlog bio je što Bunjevci nisu imali svoje udžbenike. Mađarske školske vlasti obradovale su se tome i, navodno, dobile su već i načelno odobrenje u Budimpešti za zatvaranje bunjevačkih osnovnih škola po „južnim krajevima“.

Mijo Mandić doznajući od svojih prijatelja za ovaj atentat, koji se sprema na bunjevačke škole, odmah je otputovao u Kalaču i stavio se u vezu sa Ivanom Antunovićem, moleći ga, da stavi svoj ugled i težinu svoje reči u prilog naše nacionalne stvari.

Ivan Antunović žalio se svome nadbiskupu Kulinskom, koji je izdao nalog da Mijo Mandić odmah sastavi potrebne bunjevačke udžbenike kako bi se nastava i dalje mogla održavati u bunjevačkim osnovnim školama. Mandić se latio posla i ubrzo izvršio svoj zadatak.

Godine 1880 izašle su iz štampe u Subotici dve njegove knjige: zemljopis, povistnica i ustavoslovlje za bunjevačku i šokačku dicu. Prirodopis, prirodoslavlje i slovnica za bunjevačku i šokačku dicu.

Knjige su datirane u Gari 1880 godine a štampane su u štampariji Josipa Bitermana u Subotici.

Ove knjige bile su spas bunjevačkih i šokačkih osnovnih škola, koje su još postojale dok ih nije poništela madarizacija čije je geslo bilo:

— Sve što je u Madarskoj to je madarsko!

Godine 1883 Mijo Mandić je izabran za učitelja u svom rodnom mestu u Kaćmaru. Nije bilo većeg veselja i radosti kako za njega tako i za njegove roditelje nego da budu zajedno i da radi neposredno za one koje najbolje poznaje i koji su sinovi njegovog mesta. Nakon godinu dana Mandić je izdao molitvenik „Nebesko janješće“ za bunjevački i šokački naraštaj.

U Kaćmaru je Mandić počeo obazrivije da radi pošto je već stekao veliki broj neprijatelja i protivnika. Bio je i sada neprestano u dodiru sa Ivanom Antunovićem sa kojim je stalno izmenjivao misli putem dugačkih pisama.

Stigavši u Kaćmar i završivši rad na prvom svom molitveniku Mandić je osnovao Čitaonicu koja je bila žarište svake bunjevačke akcije. U ovom radu osetio je Mandić jednu veliku prazninu. Nije nikako mogao da nađe načina da se češće sastane sa onim ljudima s kojima je bio ranije u vezi u Gari, Madarašu i drugim mestima, i zbog toga je odlučio da će izdavati bunjevački mesečni list.

Ivan Antunović je obustavio izlaženje svog lista „Bunjevačko šokačke novine“, a tako isto prestale su da izlaze subotičke novine „Subotički glasnik“ Kalora Milodanovića. Pošto Bunjevci nisu imali svoje novine Mijo Mandić je osnovao mesečni list „Neven“ čiji je prvi broj izišao 15 januara 1884 godine. Pre osnivanja on se posavetovao sa biskupom Antunovićem. Mandić je hteo da pokrene list još 1882—3 godine, ali u međuvremenu pokrenuo je list u Somboru Batori pod imenom „Bunjevac“. Pošto je taj list pokrenut Antunović je bio mišljenja da treba sačekati što će taj list producirati i da se eventualno pristupi toj grupi u cilju saradnje i potpomaganja. „Bunjevac“ je za kratko vreme izlaženja dokazao da nije pisan u jugoslovenskom duhu, nego je subvencioniran sa strane mađarskog ministarstva prosvete koje je obećalo Batoriju mesto župnika.

OSNIVANJE „NEVENA“

Kada je Ivan Antunović izdao svoju knjigu „Rasprava Bunjevaca i Šokaca“ „Bunjevac“ je bio prvi koji je silno napao i rekao da se tako šta ne sme pisati. To je bilo avgusta 1882 godine. Za kratko vreme list je prestao da izlazi. Pre toga otišao je u Sombor Mijo Mandić i pozvao je na odgovornost urednika Batoria rečima:

— Vi ste napali biskupa Antunovića. To znači da ste uvredili celu bunjevštinu! Treba da tražite oprostaj od njega inače će cela bunjevština da napusti vaš list.

— Ja neću da tražim oprostaj i znam šta sam napisao — odgovorio je urednik.

Mijo Mandić se vratio u svoje mesto i odlučio da će pokrenuti list. Iduće godine je otputovao Ivanu Antunoviću u Kalaču i tu je Ivan Antunović obećao da će mu za list davati potporu. Ta potpora je bila izdašna pošto je biskup davao četvrtgodišnje po sto forinata za list što je bilo dovoljno za štamparske troškove.

Mandić je hteo da svoj list štampa u Subotici u prvoj bunjevačkoj štampariji Prčića, ali kada je list trebao da izlazi Prčić je umro. Tako je odlučio da će list štampati u Baji.

U početku „Neven“ je imao samo tri pretplatnika iz Subotice: Barišu Matkovića katihetu u gimnaziji, Božidara Vujića i Pučku Kasinu, ali taj broj je za godinu dana porastao na 300. Kasnije se „Neven“ štampao u Somboru. Tu je Mandić našao dva vredna saradnika i to Srbina Mitu Popovića poznatog pesnika, koji je vršio i korekturu i Bunjevca, učitelja Kuzmića.

Urednici „Nevena“ bili su, inače, od osnivanja sledeći: Mijo Mandić od 1884 do 1893. Pero Skenderović, Nikola Matković, dr. Vranja Sudarević, Aleksandar Rajčić, Alba Malagurski, Bašo Vukmanov Šimokov i dr. Mirko Ivković Ivandekić između 1893 i 1914 godine. Oni su, međutim, bili većinom naslovni urednici dok je duša Nevena za celo vreme bio Mijo Mandić koji je pod raznim pseudonimima i bezimeno, skromno radio i stvarao. List je za vreme svetskog rata bio obustavljen. Posle oslobođenja „Neven“ je postao dnevni list i u periodu stvaranja, narodnog oduševljenja Nevenove stupce ispunjavali su Mijo Mandić, Lazar Stipić, Aleksandar Rajčić i drugi.

O osnivanju Nevena Mijo Mandić mi je u jednom razgovoru 1933 godine rekao sledeće:

— Ja sam stalno čitao „Obzor“ i druge novine i video sam kako ti listovi lepo napreduju. Čitao sam somborski srpski list „Golub“, zagrebački hrvatski list „Smilje“ i bečki list „Volksbote“, koji su izlazili mesečno. Svaki dan sam se sve više uverio o tome, da je naš rod najsiromašniji, jer nema svoj list. Nismo imali ni kalendara. Odlučio sam, čim sam došao u Kačmar, da ću pokrenuti mesečni list za narod, ali to sam mogao da učinim tek 1884 godine. Bio sam prožet duhom Ivana Antunovića, koji je izlio u svojim knjigama i nije mi bilo teško odrediti pravac lista.

— Kada sam izdao prvi broj „Nevena“ biskup Antunović mi je prigovorio da bi list trebalo izdavati mesečno više puta, jer jedanput nije dosta. Tada sam otputovao kolima u Kalaču, poneo sam sa sobom „Golub“, „Smilje“, i Volksbote i rekao sam: Eto vidite, to su veliki narodi pa ipak izdavaju mesečne novine za narod.

Antunović se složio sa Mandićevim razlaganjima i „Neven“ je bio mesečni list.

Kada je biskup Antunović video kako Mijo Mandić radi

u narodu i postizava sve veće uspehe bio je gord i ponosan na njega i govorio svojim prijateljima:

— Znae, ovaj mi je dečko, toliko miđ i drag, kao da je moj sin. Nisam se badava zabavljao s njime biće on takav kakvoga sam sebi zamišljao!

Mandić je u Kaćmaru služio devet godina i za to vreme stalno je uređivao „Neven“. Antunović, kada ga je Mandić posetio u Kalači, bio je već dosta star. On je hteo da izrazi svoje veliko poverenje prema svom učeniku, a ujedno i da mu pomogne u radu, pa mu je predao 12 većih članaka što mu je unapred spremio:

— Evo ti Mandiću! Služi se sa ovim člancima kad ne budeš imao bolje štivo!

Mandić je, dabome, sa najvećom radošću primio lepe i umne članke velikog bunjevačkog biskupa, i uvrstio ih u Neven.

Mađarske nacionaliste primile su sa velikim ogorčenjem i nezadovoljstvom „Neven“, koji se štampao u Baji. U istoj štampariji štampan je i mađarski nedeljni list „Bajai Figyelő“, koji, čim je doznao da će početi izlaziti list u uređivanju Mije Mandića učitelja iz Kaćmara, objavio članak, pre nego, što je „Neven“ ugledao sveta, pod naslovom „A rác ujság“ (Racki list) pisao je otprilike ovo:

„Sada, kada je Ivan Antunović biskup, koji uživa velik ugled i raspolaže silnim znanjem, bio primoran da obustavi beskoristan rad na širenju panslavenskih ideja, sada se javio jedan seoski učitelj i hoće da nastavi Antunovićeve ideje. Pozivamo visoku vladu i pretpostavljene vlasti njegove, da postupaju s ovim panslavenskim učiteljem tako, kako to zasluđuje.“

Ne samo ovaj nego i ostali listovi u Subotici, Somboru i Baji napadali su vrlo oštro Mandića zbog pokretanja bunjevačkog lista. Mandić je morao da se brani protiv tih napadaja i u svojim izjavama je nastojao da uveri mađarski svet, kako njegov „Neven“ uopšte nije opasan za mađarsku državu, kako ovaj list uopšte ne stoji ni u kakvoj vezi sa sveslovenskim političkim idejama.

U stvari, međutim, nije bilo tako. „Neven“ je bio primećen u svim vodećim krugovima ne samo u Mađarskoj, nego i u Hrvatskoj. Sam biskup Juraj Štrosmajer, koji je iz prvih brojeva jasno video šta Mijo Mandić hoće, pisao je biskupu Ivanu Antunoviću pismo, interesirao se za Miju Mandića i ponudio svoju materijalnu pomoć.

— Ako mu treba pomoći slaću mu svakog meseca — pisao je biskup Štrosmajer. Antunović je o tome obavestio Mandića, koji se lepo zahvalio na pažnji, ali nije hteo ništa da primi.

Biskup Juraj Štrosmajer svojeručnim pismom se preptatio na Mandićev „Neven“ i svake godine slao mu je pretplatu.

Prvi saradnici „Nevena“ bili su pop Paja Kujundžić i pop Ilija Kujundžić a zatim su redovno saradivali biskup Antunović, Blaž Modrošić sveštenik u Baranji, glavni saradnik Ivana Antunovića, Ilija Okrugić pesnik, župnik u Petrovaradinu, Euzelije Fermendžin gvardijan u Baji i nadzornik nad svim franjevačkim samostanima u Srednjoj Evropi, Stipan Vujević gvardijan u Brodu, Robert Kauk franjevac iz Baje, kasnije gvardijan iločki, Božidar Vujić (Srbin) kr. poštar u Subotici, Bariša Matković katiheta u subotičkoj gimnaziji, kasniji bajmočki župnik, Andrija Ribović župnik u Gari, Ivan Evetović župnik, Ante Evetović župnik, Nikola Kujundžić župnik i drugi.

U Kačmaru se Mandićev rad sastojao van škole u sastavljanju „Nevena“, u razvijanju društvenosti među Bunjevcima a u isto vreme i jačanju nacionalne svesti i u raznim literarnim radovima. Za celo vreme svog službovanja u Kačmaru bio je najizloženija tačka pred mađarskim nacionalistima. Napadali su ga na sednicama društava, u novinama, u čitaonicama, razume se samo Mađari. Ovi napadaji nisu mu mogli naškoditi u pogledu službe samo zbog toga što je Mijo Mandić bio učitelj veroispovedne škole na koju nisu Mađari imali uticaja.

IZBOR MIJE MANDIĆA ZA UČITELJA U SUBOTICI

II

Dolaskom Mije Mandića u Suboticu počinje druga perioda njegovog stvaralačkog života. U Subotici se ukazuje Miji Mandiću veće polje rada, otvaraju mu se novi, neprohodni putevi na kojima on, međutim, vrlo lako hoda. Ne poznaje granice smelosti, ali iskustvo života stvorilo je od njega diplomatu. Umeo je da se snađe u najtežim prilikama. Bio je, kada su to zahtevali interesi celine, zakopčan ili govorljiv. Nije nikada svoju ličnost stavio pred interese svoga roda. Nije trčao za materijalnom dobiti i ostao je uvek skroman.

Mijo Mandić je i ranije bio u Subotici no konačno se doselio 1892 godine kada je izabran za učitelja. Njega je naročito preporučio za učitelja u Suboticu školski nadzornik Grof koji je rekao:

Odličan je učitelj. Najbolji je među mladim učiteljima u celoj županiji. Ja ga toplo preporučujem.

Tako nadzornik. Ali bile su veće sile, koje su se žestoko protivile da Mandić bude izabran u Subotici. Situacija je bila takva da su za Mandića bili samo oni koji su i u Subotici bili poznati kao „panslaveni“ i još nekoliko takvih, koje su ovi pridobili. Mnogi su se obratili velikom županu Albertu Kalai i

govorili su kako ne treba izabrati Mandića, koji je poznat kao „okoreli panslav“.

Paja Kujundžić, Ilija Kujundžić, kao najverniji i najdelotvorniji saradnici Mije Mandića u „Nevenu“ zatim Ago i Lazo Mamužić stavili su se uz Miju Mandića. Oni, kao i Ivan Evtović, koji je bio odličan prijatelj sa Albertom Kalajjem, posetili su velikog župana i pridobili su ga za Mandića.

Pre skupštine, na kojoj je Mijo Mandić trebao da bude izabran za učitelja, veliki župan Kalai obratio se mnogim Bunjavcima, među kojima su bili i Paja Kujundžić, Laza i Ago Mamužić i drugi i pitao ih je:

— Nemate ništa protiv da se Mijo Mandić izabere za učitelja?

— Naprotiv, mi to i molimo!

— E, u redu je! Ali u tom slučaju imam jedan uslov. Mijo Mandić treba da napusti uređivanje „Nevena“.

Svi su pristali i Mijo Mandić je bio izabran za subotičkog učitelja. On je upravo i poslednji bunjevački učitelj dotično on je poslednji učio bunjevački pre oslobođenja u Subotici.

Sedište „Nevena“ premestio je u Suboticu i naslovni urednik lista postao je čovek u čizmama Pero Skenderović. On je sa velikom ljubavi radio za „Neven“, ali, razume se, administrativne poslove dok je list i dalje uređivao Mijo Mandić. Nije smeo da to čini u svojoj kući nego se list uređivao naizmenično u stanu Paje Kujundžića, Nikole Kujundžića ili drugih prijatelja i saradnika lista.

Prošlo je izvesno vreme kada su Mandićevi protivnici saznali za vest da je izabran za učitelja u Subotici. Jedan od njih uzviknuo je u Baji:

— Jesus Marija! Šta su naradili!? Izabrali su ovog velikog Raca za učitelja!

Mijo Mandić je bio učitelj takozvane „Golubove“ škole u IV krugu gde je bunjevački poučavao. Pošto su mađarske vlasti ubrzo uvidele da je Mijo Mandić opasan za ovu sredinu, premestiše ga u centralnu školu (sada ženska gimnazija) i unaprediše ga za upravitelja. Ovo je bila čisto mađarska škola i Mandića su unapredili samo zato da bi ga onemogućili u radu. Tako je on „pao na više“.

RAD MIJE MANDIĆA U SUBOTICI

Mijo Mandić je sve do donošenja zloglasnog školskog zakona grofa Alberta Aponjia verovao, kao i ostali rodoljubi, u jednu neizvesnu ali lepšu budućnost Južnih Slovena. Na pitanje kako su oni u svoje vreme pretstavljali sebi budućnost Bunjevaca i uopšte Jugoslovena u Vojvodini, Mijo Mandić mi je 1933 godine, u nevezanom razgovoru rekao:

— Mi smo verovali u ujedinjenje Južnih Slovena pre rata i maštali smo o tome sve dok grof Aponji nije došao sa svojim školskim zakonom. Kada je taj zakon došao mi nismo više imali tako moćnog sredstva, kao što je škola, da izvršimo svoj zadatak. Izgubili smo tada tlo ispod svoje noge. Bio je to težak gubitak koji nas je sve silno razočarao. Nismo imali nikakve veze ni sa Hrvatima iz Hrvatske ni sa Srbima iz Srbije. Bili smo upućeni na sebe. Nismo imali kud nego nastaviti i pojačati naš rad u narodu na kulturnom i društvenom a po potrebi i na političkom polju. Niko, međutim, nije znao od nas kako će izgledati i kada će se ostvariti to ujedinjenje. Jedni su mislili da će se ostvariti trijalizam i da će se u okviru Austro-Ugarske monarhije osnovati zasebna slavenska pokrajina: Vojvodina, Hrvatska, Slavonija, Bosna i Hercegovina sa Dalmacijom. Drugi su verovali u ujedinjenje sa Srbijom. Nismo imali određene poglede u našu budućnost, samo smo osećali i slutili da će nas obasjati jednom i naše sunce...

Mijo Mandić bio je samo kratko vreme upravitelj osnovne škole. Gradski načelnik Laza Mamužić ga je pozvao da stane uz njega, da pomaže njegovu stranku na izborima i da napusti Iliju i Paju Kujundžića i njihovu politiku. Mandić je energično odgovorio Lazi Mamužiću:

— Ja ne odustajem od moje politike s kojom su solidarni i Paja i Ilija. Ostajem i dalje sa Pajom i Ilijom. Vama se dakle ne mogu priključiti.

Laza Mamužić ga je zbog toga smenio sa položaja upravitelja škole.

Mijo Mandić je, međutim, dva puta uzastopce bio izabran za člana Mesnog školskog odbora čiji je član bio i Paja Kujundžić.

Pored tajnog uređivanja „Nevena“ i saradnje u jedinom bunjevačkom kalendaru „Subotičkoj Danici“ Mandić je našao vremena da izda popravljeno izdanje svog molitvenika „Nebesko Janješće“ za bunjevački i šokački naraštaj. (1894) Osim toga Mandić je i dalje gajio svoje veze sa svojim prijateljima Srbima iz Vojvodine, među kojima su bili Nikola Maksimović, kasniji predsednik Pravoslavnog crkvenog sabora, Jovan Radić, Milosavljević, Manojlovići, kao i sa Hrvatima od kojih je bio u prijateljstvu sa muzičarem Kuhačem, koji mu je 1880 godine poslao jednu svoju pesmu sa dedikacijom:

„Vrlom rodoljubu Miji Mandiću za uspomenu“.

Osim toga Mijo Mandić je aktivno radio u listu „Subotičke Novine“ koje je izdavao dr. Dušan Petrović a uređivao ga je Mladen Karanović. Bilo je više puta da su oni „zaboravili“ sastaviti list i morali u subotu brzo otputovati u neko mesto, pa su samo kratkim pismom javili Miji Mandiću:

— Dragi Mijo! Morali smo važnim poslom otputovati. Molim te uredi ovaj broj lista....

Mandić, koji je i pre i posle podne imao predavanje u školi, seo je posle pet sati uz sto i do pola noći neprestano radio kako bi sutradan Subotičke Novine mogle da izadu.

Mijo Mandić mi je govorio bacivši letimičan pogled na svoje uspomene:

— Naš zadatak bio je da probudimo i održimo dobre odnose i bratstvo sa Srbima i sa Hrvatima. Osim toga težili smo zatim da širimo i jačamo narodni duh svuda, gde je naš narod živeo. Mislili smo da je dovoljno, ako će naša generacija toliko da učini. Svaki naš rad u početku bio je, međutim, ismejan. Omalovažavali su osnivanje Pučke kasine a kasnije i Kola mladeži, a ti isti ljudi kasnije su sami uvideli svoju pogrešku i listom pristupili ovim organizacijama.

Osnivanje Kola mladeži izvršeno je inicijativom Paje Kujundžića, Ilije Kujundžića i Mije Mandića. Svaka napredna nacionalna ideja rodila se u skromnoj radionici ove trojice, u kući Paje Kujundžića. Ideju o osnivanju nacionalne omladine „Kola mladeži“ ostvarili su Ivan Budimčević, Beno Sudarević, dr. Stipan Matijević, dr. Josip Vojnić Hajduk i drugovi.

Kolo Mladeži bilo je organizacija na društvenoj osnovi, ali ona je imala poglavito nacionalne i političke ciljeve. Kolo mladeži je otvorilo snažnu borbu protiv Laze Mamužića, kada se doznalo da je Laza Mamužić, prilikom jedne parnice po zakonu o štampi u Segedinu, naveo u svoju odbranu ovo:

— Moja je najveća zasluga što sam i poslednje bunjevačko slovo prognao iz škole!

Nacionalno svesna bunjevačka omladina, koja se grupisala u Kolu mladeži, smatrala je da joj je time navešten rat. Kada je dr. Veco Mamužić za kratko vreme, pre no što je Laza Mamužić pao, posetio vođe Kola mladeži i pitao da li bi Kolo mladeži htelo da stane uz Lazu Mamužića u slučaju da ga vlada svrgne sa položaja, dobio je ovaj odgovor:

— Ne, nikada!

Pop Paja Kujundžić i Mijo Mandić pokrenuli su borbu protiv Laze Mamužića, i ta borba je bila časna i javna.

Kasnije, kada je Laza Mamužić promenio svoje mišljenje o stvarima, Laza Mamužić i Mijo Mandić postali su dobri prijatelji.

U ovo vreme spada i poseta Paje Kujundžića i Ilije Kujundžića biskupu Jurju Štrosmajeru u Đakovo. Oni su zvali i Miju Mandića, da poseti svog starog pretplatnika, ali Mandićev položaj je bio toliko delikatan, da je to morao odbiti.

— Ja ne smem. Idite samo vi. Vi ste sveštenici. Vama neće niko prigovoriti zbog toga i niko vam ne može da naškodi.

Štrosmajer je žalio što Mandić nije otišao i po Kujundžići ma mu je poslao pozdrav i pretplatu.

Mijo Mandić je inače radio za svaku bunjevačku stvar. Naročito se zalagao prilikom izbora glavnog arhivara. Bila su dva kandidata: Jandek i Boza Šarčević, poznati bunjevački rođoljub. Boza Šarčević je bio prvi bunjevački stenograf. On je bio stenograf erdeljskog sabora. Za njegovu sposobnost doznao je i mađarski parlament u Bratislavi tako da su mu poslali deputaciju da dođe u Bratislavu što je Šarčević i učinio. Agitacija Mandića i drugova u korist Šarčevića je potpuno uspjela i on je bio izabran. Od 400 gradskih odbornika glasalo je za Šarčevića oko 230.

Jandek, koji je propao na izborima, dočekaao je Mandića na trgu pred spomenikom sv. Trojstva i ironično mu se zahvalio. Ago Mamužić, koji se zauzimao za Jandeka samo zbog toga što je Jandek bio odličan katolik, pristupio je takođe Mandiću i kada mu je Mandić priznao da je radio za Šarčevića samo zato što je ovaj Bunjevac, rekao mu je:

— Gdi je ta bunjevština? To živi samo u pop Pajinoj i u Vašoj glavi. Eto, Jandek je „buktio“!

Mandić je samo vrtio glavom, otišao je sa Agom na pivo, ali neraspoločeno su se rastali i Mandić tri dana nije tražio njegovo društvo. Ago Mamužić, koji je volio Mandića i svaki dan se sa njim sastajao, nakon tri dana posetio ga je u kafani, sada „Beograd“, gde je predveče obično sedio i pisao svoje članke za novine. Tu su se izmirili i Ago je povukao svoju nepromišljenu izjavu.

U čast izmirenja Ago Mamužić je pozvao celo Kolo mladeži, njih trideset, na večeru. Tu je Mandić otpevao nekoliko lepih, starih bunjevačkih pesama i nastalo je takvo raspoločenje, da se nije u prvi čas moglo znati da li je to društvo u Beogradu, ili Zagrebu?

III

MANDIĆ VEĆ 1896 KAŽE: BUNJEVCI SU JUGOSLOVENI!

Spada u posebno poglavlje borba za bunjevački jezik, za bunjevačke škole i za razvijanje jugoslovenskog duha u bunjevačkom plemenu.

Mijo Mandić je, kao što je to mnogima poznato, izdao brošure u kojima je obradio problem bunjevačkog plemena a naročito položaj Slavena u Bajskom trokutu.

Godine 1896 on je izdao brošuru na 19 strana na mađarskom pod naslovom: „Bunjevác kérdés“ (Bunjevačko pitanje). U ovoj brošuri Mijo Mandić je vrlo oštro kritizirao sistem mađarizacije. On je u svojoj brošuri izneo citate iz školskih zakona prema kojima trebalo bi da se uči bunjevački ne samo

u osnovnim, nego i srednjim školama. U svojoj brošuri rekao je o Bunjevcima i ovo:

„Bunjevci pripadaju jugoslovenskim narodima. U stvari među ovim narodima nema razlike (Hrvati, Srbi, Bunjevci, Šokci, Dalmatinci, Bosanci, Ilirci) pošto im je jezik isti, a isti su mu porodični običaji, zajednička im je narodna pesma, književnost i muzika (guslar, tamburice, gajdaš).

No kada od Bunjevaca neko ostavi svoju komociju i ne gleda na svoje lične interese, nego diže svoj glas u interesu prosvjećivanja Bunjevaca, to proglašuje zavedena javnost „pan-slavom“ i veleizdajnikom.

Prilikom postavljanja javnih činovnika nadležni krugovi ne polažu važnost, da li dotični znaju jezik naroda ili ne. Zbog toga je narodni jezik polako istisnut iz javnih ureda. Sada se već ne izdaju ni poreske knjige, stočni pasoši i razni oglasi na bunjevačkom jeziku.“

Na kraju svoje brošure Mijo Mandić zahteva da se zakon o narodnim manjinama oživotvori na svakom polju; da se u javnoj službi i sudu upotrebljavaju samo takvi organi, koji znaju narodni jezik; u pogledu prosvete treba narediti da se u učiteljskim školama i gimnazijama u Kalači, Baji, Subotici i Pečuju pored mađarskog, francuskog, nemačkog jezika poučava i bunjevački jezik; u bunjevačko-šokačkim osnovnim školama pak pored učenja mađarske azbuke i gramatike uči i bunjevačka azbuka i bunjevačka nastava.

U celoj brošuri Mijo Mandić daje interesantnu sliku iz bunjevačkog života i utvrđuje da se Bunjevac neće pomadčiti ni onda, kad bude svršio mađarsku školu, jer svi njegovi kod kuće govore samo bunjevački, održavaju prastare bunjevačke običaje i tako održavaju vekovima nacionalan duh.

Razume se da je ova brošura u krugovima mađarskih šovinističkih krugova izazvala buru negodovanja. Pošto je brošura za autora označila samo X. Y. svi su zahtevali da se autor javi. Niko od nadležnih mađarskih organa, međutim, nije ni trenutak sumnjao u to da je to najnovije delo Mije Mandića.

Kada je Mandić izdao ovu brošuru, koja je bila preštampana i u nekim slobodoumnim budimpeštanskim novinama, sreoga je na ulici Laza Mamužić i reče:

— Hteo sam da Vas pitam, ko je napisao brošuru „Bunjevačko pitanje“, ali neću. Znam da mi nećete kazati. Ipak, ja znam da je to iz Vaše škole...

Ljudi su mislili i to da je pisac te brošure Boza Šarčević, poznati pobornik jugoslovenskih akcija u Subotici. Neki su ga zaustavili i napali ga radi sadržaja ove brošure. Boza Šarčević, koji je već bio u godinama, odgovorio im je:

— Nisam to ja pisao, to je pisao neko ko je pametniji od mene!

Kada se zatim Boza Šarčević sreo sa Mandićem na ulici, prišao mu je bez reči, skinuo mu šešir i poljubio ga u čelo rekavši:

— Evo ti! To je za „Bunyevac kéréds“.

Mijo Mandić je bio „ozloglašeni panslav“. Svaka vlast je znala za njegovo ime. Jednom prilikom, kada je upražnjen položaj opštinskog beležnika u Bajmoku (1890) tamošnji ugledni građani posetili su ga i pozvali da se kandiduje. Kako bi sigurno bio izabran preporučili su mu da kod velikog župana Latinčića u Somboru ishodi kandidaciju na prvom mestu. U tom slučaju oni jamče da će jednoglasno biti izabran. Mandiću je uspelo da stvar reši kako su to Bajmočani želili, ali je doznao za to sreski načelnik Popović, koji je pozvao k sebi Tadiju Bešlića, najuglednijeg građanina iz Bajmoka i pitao ga je za ovu stvar. Bešlić mu odgovori:

— Ako Mandić bude kandidovan, biće jednoglasno izabran.

— A ko je taj Mandić?

— Kaćmarski učitelj!

Popović ode u Sombor i javi stvar županiji, koja je primila Popovićeve izveštaj i odlučila:

— Bolje ako ćemo drugoga kandidovati, samo ne dajmo vlast u ruke ovom velikom Racu!

Pošto Mandić nije hteo dalje da ostane u Kaćmaru tako je, na poznati način, došao u Suboticu.

—O—

Za vreme od 1896 do 1900 vidimo Miju Mandića ne samo na prosvetnom i političkom, nego i društvenom polju kao jednog od istaknutih radnika. Saradivao je i u jednom mađarskom listu, koji je počeo da se zauzima za novu politiku, koja je u komunalnoj politici odgovorao nacionalnim interesima Bunjevacu. Urednik „Szabadka és Vidéke“ bio je advokat Mate Ceiz, koji je slabo radio u tom listu. List je vodio žučnu borbu protiv Laze Mamužića odnosno njegove komunalne politike. Jednom prilikom Mandić je napisao oštar članak protiv Laze Mamužića pod naslovom: Diktator. U ovom članku izneo je diktatorski rad Laze Mamužića, zbog čega se gradski načelnik silno razljutio. Pozvao je k sebi advokata Ceiza i pitao ga je kako je mogao da napiše takav članak. Ceiz je nešto odgovorio, no odmah je otišao u župni ured sv. Terezije, gde je kod župnika Matije Mamužića bila redakcija, i pozvao na odgovornost Mandića, kako je smeo da napiše tako oštar članak protiv L. Mamužića.

Drugi dan javila su se dva sekundanta kod advokata Ceiza i pozvali ga na dvoboj sa Lazom Mamužićem. Bilo je veliko zaprepašćenje. Ceiz je odmah mobilisao Mandića:

— Vidiš, sad moram zbog tebe na dvoboj.

— Ne boj se, neće to biti ništa — odgovorio mu je Mandić.

Odmah su se javili svedoci i za Ceiza i to dr. Matija Antunović i Ago Mamužić. Na sastanku sekundanata je, međutim, konstatovano da nema razloga za dvoboj.

Interesantno je samo napomenuti da je kasnije isti list počeo najljube da napada Miju Mandića zbog njegove slovenske politike.

U međuvremenu je Mijo Mandić preveo zakonski članak I. iz godine 1898 o uređivanju pravnog odnosa između gazda, gospodara i poljoprivrednih radnika i održao niz predavanja o tome pred odbornicima i privrednicima.

Pre toga po nalogu kalačke biskupije Mijo Mandić je išao po selima sa Bertalanom Sobonja, bivšim upravnikom poljoprivredne škole u Subotici, i održao predavanje na bunjevačkom o voćarstvu, pčelarstvu, modernoj zemljoradnji i drugim aktuelnim temama.

*

Kada je gradski načelnik dr. Karol Biro zabranio veronaku na bunjevačkom u subotičkom školama, Bunjevci su izgubili svaku veru u bolje dane. Njihov rad beše zbijen u tom smeru da se obezbedi bunjevačka misa za vernike, no kasnije, zapletajem mađarskih političkih prilika, Bunjevci su bili uvek energičniji i zahtevali su više. Bilo je jedno vreme, kada se nije moglo raditi drugo, nego samo razvijati društvenost među Bunjencima. Mijo Mandić je sa svojim drugovima odlazio na kućne zabave, sastanke i tako u najširim slojevima naroda probuđivao svest i pripremao teren za bolja vremena.

Domovi Ice Malagurskog, Luke Kopilovića, Age, Laze Mamužića, Paje i Ilije Kujundžića, Barnabe Vidakovića bili su vrlo gostoljubivi i u ovim domovima odgajala se i čeličila se za novu borbu bunjevačka omladina. Mijo Mandić je takođe priredio dve večere. Na prvu večeru pozvao je pretstavnike Bunjevaca, koji su bili partiski protivnici i nisu se rado sastajali. Diplomacija Mije Mandića, međutim, sastavila je Paju Kujundžića, Blaška Rajića, Luku Pleskovića, Vranje Sudarevića, dra Babijana Malagurskog, Matiju Išpanovića, dra Andriju Pletikosića i učitelje Stantića, Pandžića, Matijevića i druge. Jedan od njih je i primetio pri odlasku:

— Ovu „kompaniju“, doista, ne bi niko mogao osim Vas da sastavi!

Drugom prilikom bili su njegovi gosti dr. Stipan Matijević, dr. Mirko Ivandekić, Beno Sudarević, Paja Kujundžić i drugi.

Mandić je bio jedan od najistaknutijih od Bunjevaca, koji su saradivali sa Srbima na svakom polju. Da bi još više istakli

potrebu saradnje sa Srbima Mijo Mandić i njegovi jednomišljenici odlazili su na slave srpskim kućama, u pravoslavnu crkvu prilikom većih svečanosti a nadasve toga u Nevenu i Subotičkim Novinama razvijali su jedinstven jugoslovenski duh. Nastojali su da se eliminira razlika, koja je postojala između Srba i Bunjevaca a koju su naročito istakli i zaoštravali Mađari iz prostog razloga. I dugo godina nije se uopšte znalo za razliku između Srba i Bunjevaca. Samo su jedni išli u pravoslavnu a drugi u katoličku crkvu.

Tako su prolazili meseci i godine u skromnom radu, koji je na oko izgledao beznačajan a koji u stvari pripremao oslobođenje i ujedinjenje o kojima se govorilo kao o nekoj bajci a koje je ostvarila 13 novembra 1918 godine junačka srpska vojska.

*

Posle 1900 godine ulazilo se sve više u jednu novu fazu društvenog i političkog života. Razni tehnički pronalasci, širenje novina i knjiga, održavanje javnih zborova i političkih i poučnih, uticali su na razvijanje kulture kod naroda i narod je počeo da otvorenijim okom gleda na događaje. Njihovi vođe imali su težak zadatak: da tajno šire nacionalne ideje među svima. Ponekad su naišli na slabiće i renegate, koji su ih optuživali vlastima i radi toga su ovi imali dosta neugodnosti zbog nacionalnog rada.

Postepeno se stvorilo jedno psihološko stanje kod Bunjevaca da se bunjevačko pleme ne može održati bez nastave na maternjem jeziku.

Sastanci, i širi i užji, u domu popa Paje Kujundžića i drugih prvaka doneli su uvek isti rezultat:

„Treba da se latimo posla za naše škole!“ Ovo je bilo glavno geslo svih bunjevačkih rodoljuba. U vremenu aneksije Bosne i Hercegovine, a naročito 1910 godine, počela je ljuta borba za nacionalna prava bunjevačke narodne manjine. U ovoj borbi vodili su glavnu reč pop Paja Kujundžić i Mijo Mandić. Obojica su bili članovi mesnog školskog odbora, gde je prvi put javno iznesen zahtev Bunjevaca da se omogući nastava na maternjem jeziku.

Madarski šovinistički krugovi ovaj zahtev ožigosali kao veleizdaju i tražili su najstrožije mere protiv Paje Kujundžića, Mije Mandića, Blaška Rajića, dra Mirka Ivandekića i ostalih rodoljuba. Borba je, međutim, nastavljena kako u narodu tako i u crkvi, u novinama i u gradskom pretstavništvu.

1914 godine osnovana je Bunjevačka školska zadruga, čiji je bio osnivač i Mijo Mandić, koja je imala cilj da se osnuju veroispovedne bunjevačke osnovne škole a kasnije i gimnazija i učiteljska škola.

Pri ovom radu 1914 godine održana je jedna konferencija u stranci mađarskih nezavišnjaka (Košutovaca). Na konferenciji su odlučili da će pozvati pretstavnike ove borbe za bunjevačke škole i jezik. To je učinio dr. Šimun Mukić, bunjevački renegat, u društvu sa dr.-om Lajošom Reizner, advokatom. Pozvali su Paju Kujundžića i Miju Mandića na savetovanje. Mandić je na njihovo pitanje rekao:

— Mi zasada tražimo da nam se omogući bunjevačka nastava u varoškim i salaškim osnovnim školama u I i II razredu.

Mukić nije hteo da čuje o tome, međutim je Reizner rekao Mukiću:

— Dajmo im, ne traže mnogo!

Pošto je stranka pristala na ovo, bilo je stavljeno u izgled, da će se osigurati bunjevačka nastava, ali je došao svetski rat.

M. Mandić je bio stalno u društvu dra Jovana Petrovića-Ćate advokata s kojim se sastajao obično u kafani „Beograd”. Kada je došla vest o sarajevskom atentatu i kada je gradski načelnik dr. Biro u žalobnom oglasu saopštio građanstvu ovu vest na plakatima, dr. Petrović reče tiho uz kafanski sto Miji Mandiću:

— Čika Mijo, teško nam je, ako je to Sloven učinio.

Drugi dan, kada se već saznalo za sve detalje, bilo je veliko ogorčenje prema „panslavima”. Jedan subotički advokat držeći u ruci mađarski „fokoš” (nadžak), otišao je stolu Ćatinom, gde je sedilo veće društvo, udario je snažno o mramorni sto tako da je razbio mramor i viknuo:

— Boga onoga, ko nije Mađar!

Ovi su trpeli, jer nisu mogli ništa da čine. Kasnije, kada se stišalo, Ćata reče Miji Mandiću:

— Čika Mijo! Ne preostaje drugo, nego ostati kod kuće. Ova vremena nisu za nas.

Kada je buknuo svetski rat, Mandić je bio među prvima, koji su uhapšeni. Uhapsila ga je žandarmerija, čija je kasarna bila tada u sadašnjem domu Marije Vojnić Tošinice na Daničićevom putu. Žandari su ga već od ranije motrili, ali nisu primetili ništa sumnjivoga na Mandiću, koji je stanovao isto na Daničićevom putu u blizini žandarmerijske kasarne.

Žandarmerija ga je optužila da šalje buntovničke novine, letke i kalendare župniku u Dušnok. Kada je ta optužba oborena, rekli su da krije ruske profesore u svom stanu. I ta je optužba oborena. Na pitanje ko su urednici Nevena i Subotičke Danice, Mandić je odgovorio:

— Oni su već na frontovima.

— Dobro, ali ipak, ko su u stvari uređivali te novine?

— To su braća Ivandekići!

Žandarmerija je sve to primila na znanje a Mandiću je naložila da ne sme napustiti svoju kuću bez znanja žandarmerije,

a iz grada ne sme otputovati. Mandić je ceo svetski rat proveo u stvarnom robovanju u svojoj kući i vinogradu, jer nije smeo da prekrši naredenje žandarmerije čija je kasarna bila preko od njegove kuće.

U decembru kada je austriska vojska zauzela Beograd i kada su se na subotičkim ulicama pojavili veliki žuti plakati koji su kao najveću radost Mađara objavili ovu vest, mnogi su izgubili veru da će Srbija vaskrsnuti. Mali krug Bunjevačkih vođa, koji su bili upućeni sami na sebe, bez dodira sa braćom iz Srbije ili Hrvatske, imali su, međutim, tvrdu veru i neograničeno poverenje u budućnost Slovena!

1915 godine, kada je austrougarska vojska ušla u unutrašnjost Srbije i zauzela Valjevo Mijo Mandić je čuo da će „višati neke Bunjevce“. Sreo se na ulici sa Lazom Mamužićem i žalio mu se. Ovaj ode u Građansku kasinu pa je ovu stvar spomenuo Beli Vermešu, koji je tada vedrio i oblačio nad Suboticom, i Matiji Salai, velikom kapetanu, s kojima je živeo u prisnom prijateljstvu.

— Je li istina da će vešati nekoliko Bunjevaca? — pitao je.

— Ne samo nekoliko nego 40. Prvo Paju Kujundžića, drugo Josu Prčića, a treće Miju Mandića, Blaška Rajića itd. . . . Josu Prčića koji je mlad, zato, jer je on najopasniji i on je prvi bunjevački student koji je otišao u Zagreb da studira . . .

No za kratko vreme srpska ofanziva je isterala neprijatelje iz Valjeva pa se nije više govorilo o vešanju Bunjevaca.

Za vreme rata Mijo Mandić je, koliko toliko, održavao veze sa Lazom Mamužićem, koji se potpuno promenio i fanatično verovao u pobedu Slovenstva. Kada su Rusi upali u Mađarsku, u Karpate, rekao je Mandiću:

— Za kratko vreme imaćemo Jugoslaviju!

A kada je ruska vojska napustila mađarsku teritoriju Laza Mamužić rekao je rezignirano:

— E, to nisam verovao. Sad nam je kraj!

No kasnije pojave dale su nove snage da se održi optimizam i Laza je govorio svojim prijateljima:

— Videćeš Mijo, centralne sile će izgubiti. Naša prestonica, ako doživimo, biće Beograd.

Kada je došla srpska vojska u Suboticu Mandić je već bio slobodan. Čas slobode i solunske pobede dopro je već ranije i na njegove skromne kuće i njegov nemiran duh izletio je iz ropstva, kada je srpska vojska oslobodila Suboticu, da služi svojoj rodnoj domovini.

IV

Mandić je aktivno radio u pripremnim radovima našeg nacionalnog oslobođenja i ujedinjenja. Bio je član prve jugoslovenske gradske uprave, kao školski referent i član prvog grad-

skog pretstavništva, oslobođene Subotice. Bio je prvi jugoslovenski školski nadzornik u Subotici, ali u stvari daleko više od toga: bio je ministar subotičke prosvete. Veliki župan dr. Stipan Matijević poverio mu je 20 novembra 1918 godine upravu nad celom prosvetom u Subotici.

— Neka bude sve tako kako vi naredite!

Mijo Mandić se latio najvećeg posla: nacionalizacije našeg školstva, srednjih i osnovnih škola. Našao je nekoliko dobrih pomagača s kojima je za godinu dana izvršio revolucionarne reforme. Pri tome, međutim, Mandić nije bio nikada šoven. Znao je kuda vodi slep šovinizam i nerazumevanje. Bio je human i socijalnog osećanja te je pomogao mnogim Mađarima, koji su ga do juče kamenisali i denuncirali.

Za sve patnje, progonstva, denuncijacije i intrige Mijo Mandić je plaćao ljubavlju i tolerancijom držeći, međutim, uvek u vidu visoke ideale naše nacije i našeg novog, zajedničkog gnezda.

Posle oslobođenja Mijo Mandić je bio prvi urednik „Nevena“ koji je za vreme svetskog rata bio zabranjen. Pisao je rasprave i svoje uspomene u razne časopise i novine. Kao član Matice Srpske on je član književnog odbora, jedini od Bunjevaca.

Kada se tražio reprezentant Bunjevaca da ode na neku proslavu ili da drugim prilikama pretstavlja Bunjevce bio je uvek zamoljen Mijo Mandić, najstariji bunjevački novinar, književnik i nacionalni borac.

Osim nacionalizacije našeg školstva u Subotici posle oslobođenja Mandić je održao vanredno lepo i dokumentovano predavanje o pokojnom Paji Kujundžiću u Pučkoj kasini. Prilikom 10 godišnjice proboja solunskog fronta takode je održao svečano slovo na akademiji. Govorio je i na francuskom danu.

Bio je predsednik odbora za otkrivanje spomenika Caru Jovanu u Subotici. Na svečanom otkrivanju održao je govor pred spomenikom u prisustvu princa Pavla Karađorđevića. Posle govora prišao mu je princ Pavle, rukovao se sa njim i rekao:

— Vi ste gospodinu Mandiću zadivili sve nas Vašim lepim govorom.

Prilikom pogreba popa Ilije Kujundžića i Aleksandra Rajčića on im je držao komemorativni govor. Zastupao je Bunjevačku maticu na proslavi 100 godišnjice Matice srpske u Novom Sadu.

Prilikom proslave 50 godišnjice osnivanja subotičke Pučke Kasine, godine 1928, izdao je brošuru o radu Kasine i tom prilikom je izabran za prvog počasnog člana ove najstarije nacionalne ustanove Bunjevaca.

Mijo Mandić je bio tri puta primljen na audijenciji kod Njegovog Veličanstva Kralja Aleksandra. Prvi put u Subotici,

Kada je Kralj, još kao Regent, posetio 1919 godine Suboticu. Drugi put je Mijo Mandić sa profesorima univerziteta dr. Mio-gradom Aćimovićem i dr. Aleksom Ivićem, sa Dušanom Manojlovićem i dr. Stipanom Matijevićem bio primljen u audijenciju kod Nj. V. Kralja Aleksandra u Beogradskom dvoru. Tom prilikom Mijo Mandić je kao predsednik odbora za otkrivanje spomenika Caru Jovanu Nenadu pozvao Njegovo Veličanstvo da blagoizvoli prisustvovati otkrivanju spomenika Cara Jovana. Treća audijencija Mije Mandića bila je prilikom prijema poklonstvene deputacije iz Dunavske banovine u godini 1930.

Za svoje neuvenule, velike zasluge na nacionalnom i kulturnom polju Mijo Mandić je odlikovan ordenom sv. Save V i III stepena kao i Jugoslovenskom krunom.

Iz vremena posle oslobođenja ima Mijo Mandić još dve lepe uspomene.

Kada su se u Parizu vodili mirovni pregovori dr. Jovan Cvijić, naš poznati naučenjak je telegrafski tražio od predsednika vlade Stojana Protića da nabavi Mandićevu brošuru koju je napisao o Bajskom trokutu, kao prilog istorije Bunjevaca još daleko pre svetskog rata. Predsednik Mandić je telegrafski tražio ovu brošuru od gradskog načelnika dra Stipana Matijevića navodeći da to odmah nabavi, jer se mora kurirom poslati u Pariz na mirovnu konferenciju. Cvijić je sa ovom brošurom dokazivao naše pravo na Suboticu i Bajski trokut pred delegatima na mirovnoj konferenciji. I kada je Cvijić posle toga došao jednom u Suboticu i bio na večeri kod dra Vladislava i Jovana Manojlovića, prilikom pretstavljanja Mije Mandića pitao je:

— A ko je Vama onaj Mandić, koji je pisao brošure pre rata o Bunjencima?

— To je on, sam! — rekao je upadavši u reč dr. Vladislav Manojlović.

— E, onda čestitam. Vama imamo mnogo zahvaliti što je Subotica pripala našoj Kraljevini!

Mandić se duboko poklonio pred velikim naučenjakom.

Mandić je zastupao Suboticu i na proslavi topličkog ustanka u Prokuplju. Sa ove proslave poneo je sa sobom najlepše uspomene. Kada se saznalo da se na proslavi nalazi i jedan Bunjevac svi prisutni, većinom Srbi iz Srbije, klicali su mnogo puta:

— Živeli braća Bunjevci! Živeo njihov starešina Mandić!

Tako isto zastupao je Suboticu i na proslavi i otkrivanju spomenika Grgura Ninskog u Splitu.

1920 godine Mandić je postavljen za upravnika Gradske biblioteke i muzeja. Ovo nadležstvo bilo je u najvećem neredu. Nije bilo ni inventara ni ma kakvog reda, među knjigama, koje su bile izmešane. Trajalo je više godina dok se to uredilo. Bio je upravnik ove institucije sve do sredine 1932 godine, kada je

otpušten s razloga što prima penziju od države. Međutim u isto vreme bila mu je obustavljena i penzija, jer je bio u aktivnoj službi. No stvar se brzo popravila i penzija je ponovo stavljena u tečaj.

Za svoje zasluge gradsko predstavništvo izabralo je Miju Mandića za počasnog upravnika gradske biblioteke i muzeja a školski odbor nazvao je jednu školu njegovim imenom.

U partisko-političkom životu posle rata M. Mandić nije se istakao. Bio je za jedinstvo i slogu Bunjevaca što je postao nedostiživ cilj svih rodoljuba. Smatrao je da Bunjevci ne treba da se opredele ni za Srbe ni za Hrvate, nego treba da ostanu Bunjevci sve dok se ne stvori Jugoslavija. Pošto je i ovaj san Južnih Slovena ostvaren mudrim aktom Njegovog Veličanstva Kralja Aleksandra od 3 oktobra 1930 godine Mijo Mandić je radosno uzviknuo:

— Bože! Ja sam srećan! Svi smo sada jedan narod s jednim imenom! Živela Jugoslavija!

MANDIĆ I PRAVOSLAVLJE

U izvesnim krugovima smatrali su da je Mijo Mandić naklonjen pravoslavnoj veri i da radi na posrbljivanju Bunjevaca. U nekim krugovima zvali su ga „pravoslavni Bunjevac“. Jednog dana zaustavi ga na ulici jedan poznanik i reče mu:

— Gospodaru Mijo! Zašto vi hoćete da nas posrbite?

— A ko vam to kaže, brate?

— Eto, govore ljudi, da ćete Bunjevce prevesti u pravoslavlje!

— Idite brate, i pitajte ma koga neka vam kažu koga sam preveo u pravoslavlje!

Naravno takvog čoveka nije uopšte bilo. Mijo Mandić je bio veran svojoj katoličkoj veri, ali nije nikada činio razlike među ljudima po njihovoj veroispovesti.

*

Mijo Mandić, koji je radio uvek idealno, nesebično i pošteno, za opšte dobro Jugoslavije, bio je često puta uvreden i razočaran. Smatrao je da je Ivan Antunović naslovni biskup bio najveći Bunjevac svih vremena i kada se govorilo o tome kome treba odati na vidan način poštovanje i blagodarnost Mandić je rekao:

— U prvom redu treba da se podigne spomenik Ivanu Antunoviću i tek posle njegovim učenicima.

Međutim godine 1929 radilo se na tome da se podigne u Subotici spomenik popu Anti Evetoviću-Miroljubu, koji je umro u Slavoniji. Pošto Miroljub nije bio rodom iz Subotice niti je radić u Subotici Mandić se protivio da mu se spomenik podigne:

pre no Ivanu Antunoviću. Priznavao je zasluge i književnu vrednost Ante Evetovića no zastupao je energično mišljenje da Subotica, kao prestonica bačkih Bunjevaca, u prvom redu treba da se oduži najvećem Bunjevcu-Jugoslovenu: Ivanu Antunoviću.

Mandić je otputovao u Beograd da osujeti podizanje spomenika Anti Evetoviću i pretstavio je pitanje kako sam već naveo. Ministarstvo prosvete uzelo je u pretres ovu pretstavku, za koju se zainteresovao i predsednik vlade Petar Živković, i bilo je rešeno da se odloži podizanje spomenika Miroljubu na neizvesno vreme. U međuvremenu je naš glasoviti meštar Ivan Meštrović napravio poprsje Ante Evetovića, koje čeka da se postavi na javno mesto.

*

Povodom interpelacije, koju je podneo gradskom predstavništvu zbog proslave 15-godišnjice oslobođenja Subotice na skupštini predstavništva 5 decembra 1933 godine Mijo Mandić bio je izazvan da govori o plemenskom opredeljenju Bunjevaca. Treba naime znati da se sa jedne strane vodi akcija da se Bunjevci izjasne za Hrvate a druga strana tvrdi da je to nepotrebno, naročito sada, kada smo svi Jugosloveni u slobodnoj svojoj otadžbini Jugoslaviji. Mijo Mandić je na govor Blaška Rajića župnika odgovorio ovo:

— Mi, Bunjevci, nismo Hrvati! Nismo ni bili. Mi smo Jugosloveni i sretni što živimo u slobodnoj domovini pod krunom dične dinastije Karadorđevića!

JOSIP ŠOKČIĆ

Veselje

Često sam u društvu ljudi, koji se vesele. I ja bih želio veseliti se sa njima.

No zašto to veselje mora biti lažno? Tako namješteno. Zašto ljudi varaju sebe? Raduje li to njih?

Mene? Mene to boli.

I kada odu ti ljudi i ja ostanem sam, tada sam žalostan.

Žalostim se, što sam se nadao, da ću u tom lažnom veselju moći zaboraviti sebe. I što sam mislio da sam sudionik jednog skupnog veselja.

Nakon svega ostade mi osjećaj praznine. Da. Čutim prazninu u duši. Tišti me. Steže.

A kolektivno veselje?

Ha, ha, ha.

Ta naivan sam ja. Ja tražim ono, čega nema. Ha, ha.

MLADEN BOŠNJAK

Samo jedan pas

Sivi, odrpani zid javne zgrade je izdisao jesenju noćnu vlagu na čupavu travu, koja se u dnu povlačila kao siročić. Ležao je na travi, neposredno prid ustima komadić nakislog kruva i loškvice zaostale vode od kiše. Nepomičan je ležao, opruženih udova kao sladokusac, koji se nauživao do umora i razbarušen, razbludno razvaljen šupljih očiju čeka bez truna saznanja.

Prljava dlaka mu se pomrsila u odvratne čvorove, kad bi je mogao ugledati, zgadilo bi se jadniku što u ovakom ogrtaču mora stići u vičnost. Oči su bile ukočene, na moje nežne riči ni treptaj osiđanja nije se rađao u njima, mutna šupljina je zjapila, samo kad sam se spustio do njih i dubinu mojih očiju svezao s njegovima bolno sam pronašao u njima teške ožiljke.

Nije još lipsao, prljavi čvorovi dlaka su se neprimetno tresli, nad stresajem mršavih rebara. Kad sam odozgor gledao, oči su mu bile već zamagljene, strašna čistoća mi se otkrila u njihovoj dubini, kad sam im se nežno približio. Samo odraz velike muke je još gorio u njima. Prisla je, bila je užasno gorka, samo život može to pedneti, sad je sve tiho, samo da već dođe spas.

Smiluj mi se — govorila mi je dubina njegovih očiju — ne gledaj; ne, ne žali me, to mi ogorčava ovaj šuplji mir u koji sam pao po zasićenju muka, kao u pridvorju vičnog mira. Mučiš me, mučiš i sebe. Kasno si slugao, kasno su mi i ovaj krov doneli i oni, i ti mi jasnije ukazuješ tvojom dobrotom, koliko su zli koji me tu ostavise, koji su pored mojih muka prolazili mirno, ni ne pogledavši me. Neću te moliti, iako mi je jedina želja, ako tako što još imam, da me ubiješ, jer nisi za to sposoban. Pusti me, ne muči me, ne muči sebe i moli se, da me što prije otkupi kraj. Samo se brže sklonuti u mir široke vasiona.

Otišao sam žurnim koracima, okrenuti se nisam smio, bojao sam se da će imati toliko snage, da pogled pošalje za mnom. Duboko, duboko u grudima mi je tonulo štogod jako teško, kao da se tu gnjizdi onaj beskraj u koji se on sad sprema ili da igra opako kolo njegovih muka, obavijeno vincem njegovih ni od koga nečuvenih jauka. Otimao sam se dugo tog tereta, koji mi je sabio misli u jedan ogorčen, žalostan vinac.

Pun bojazni, da će mu se rebra još micati, približivao sam se mistu u podnožju sivog mokrog zida. Brzo sam se sagnuo, zavirio u očne dubine — zjapio je blažen mrak, kao vlažna hladovina sivog zida, koja me naglo osveži. Oslobodih se bojazni da će mi u grudima možda ponovo zaigrati kolo jauka. Bilo je sve svršeno.

Pogledao sam bolje oko njega, kruva je nestalo, vidile su se ogrebotine po zemlji od psećije šape, kako su se upirali, miaveći se za krov.

Zamišljen, pun žalosnog poštovanja sam stajao nad njim, kao nad odrom kakog čovika koji je bio pun ideala, idealno plemenit. Odavao sam mu poslidnju počast, svečano u mojoj duši.

Pokušali su me u tome odvratiti: — Samo jedan pas . . .

Samo jedan lipsali pas! Kolika je srića što to nije čovik, što nisam ja . . . Čitavog života je bio viran, radio sve što mu je dužnost, radio za ljude kao što mu je pridodređeno, tako virno kako pas samo može, i sad na ulici leži kao crkančina, pored otiska iokvice koju je sunce ispilo i mrvica kruva koji su mu kasno doneli. Kolika srića što to nije čovik koji je čitavog života kao čovik radio, kao idealista čisti, za dobro čovičanstva, koje često ovako zahvaljuje.

Žurno sam otišao dalje i da to nije bio samo jedan pas sa priljavom vunom u čvorovima, i da to ne zovu sentimentalnošću, ja bi ga oplakao, da bi mi u dubini grudi postalo lakše.

Oplakao bi ga, jer sam mu vidio onu vatru u ogromnoj dubini očiju, kada mu je bilo sve svejedno, kada je čekao kraj, jer ta dubina je govorila, da između njega i čovikove dubine, nema mnogo razlike . . . u ovim časovima.

S. Zvekanović

Ti zlatna . . .

— Zar baš danas?

— Tačno! Danas je godina dana kako je nestašna Vukica otišla. Dijete današnjeg vremena. Nemirna do dna njene čiste duše. Poletna, sretna, iskrena. Sada se upravo sjećam kako je nemirno trčala putem sva ushićena i zamorena pred mene. I došla je . . . Tako se smijala, svojom nemirnom glavom i bujnom kosom je potresla, kao da pokazuje nemir svoga srca. Neprestano sam joj govorio: Vukice, ko je poletniji, bistriji i bolji od Tebe? Pa Ti si sanjarka. Kao da si pod krilom blagog sna. Ti to znaš da Te tako zovem: Sanjarka! Ti si još mlada. Pupo-ljak, na kojega mnogi bez svrhe misle. Mala si, ali su Tvoje želje velike, mnoge ljude iznenaduju, čude i privlače. One vrhom svoje glave dostižu i najviše zvijezde, a obavijaju i najviše hridine. Vukice, čežnje su Ti nedostižne, ideali . . .

— Smijem?

— Što?

— Smijem? I već je bila kraj mene, držeći moju ruku u svojoj, dugo je gledala u oči . . .

— Zašto mi sada, zlatna Vukice, ništa više ne pričaš? Zar više ne čutiš da Te beskraj zove? Dosada si neprestano za nečime nepoznatim ginula, za nečime što mi ne znamo, za nečime što nismo čuli, a sada? Stojiš mirna, zanesena, spuštene glave

zamišljena. Zar su se Tvoje velike želje slile u Tvoj prvi i najstrašniji cjelov? Je li? Samo riječ reci, zar . . . .

— Ti si mi mnogo lijepo govorio. Hvala! Ali, kako malo traje onaj čas u kojem se osjećamo bez svijesti. Kako je kratak i brz kao munja. Da li će biti tako uvijek? Ja danas odlazim i moram se oprostiti — kako? — Kako? . . . Zar je to dosta što sam Ti dala? Daj da mogu reći s velikim pjesnikom:

„Usna je Tvoja cjelivana,
Kosa je Tvoja pogladena,
Ruka je Tvoja poljubljena
A duša sanjom začarana.“

I dode bliže. Ne zna sama što hoće . . . Tuga, ona blaga tuga što je obavila, gladi je. I ja moram ići . . . Sanjarko, vrati se, ipak jedanput! Da! Tiho, tako tiho kao ona tuga što je obavila počela je isčezavati s riječima:

— Ja moram ići . . . Do viđenja! . . .

BLAŠKOVIĆ V.

Obično sivo sricanje

Skupljaju se, nimi, oborenih očiju. Kogod šapuće: patim
Muklo čekanje de'e osićajne sfere
Pobigli bi no ne znaju šta bi došlo za tim;
Iza čekanja, bolešljivu čuvaju nadu, da se zdravlje stere.

Stomak sobe već je sit,
Kašlju jedno drugom u usta.
Veselja ni za ruganje ne može tu bit'.
Jazbina nesricnih ovo je, pridvorje grobne tame, koja je hladna,
[pusta.

Skoro svi mladi, puni čekanja života
Aii kad se skupe, vide . . . ne smiju gledati nikom u oči,
Trzajima mističnog straha prožima ih toplota,
Čuju jezivi bat sala život koji im koči.

Divojke, mladići, žrtve bede, fabričkog gasa
O mladenačkoj obisti, o zdravlju vapiju čuti glasa.

U grudnoj šupljini hriplje trulež, raspadanja opori glas.
Nema tu više prolića, za ove ne zlati se žitni klas,
Kosturi ovi umočeni kao da su u kužnoj bari
Koja u svoje blato krv siše, hoće polako, mučenjem snagu da
[spari.

Skupljaju se nimi, oborenih očiju: dolaze novi;
 Kužne bare zadojio ih već dah. Ne pitaju zašto su tu još ovi
 I zajedno ne smiju pitati danas koji je pao
 Jer znak je to crni, primer neminovan, užasan i zao

Bore se, neman je ali jaka, postaju boljani stari.
 Žile drhte, oči u kolutu ispijenom rastu, nade crkaju, ništa se
 [ne mari ...

Na kraju samo ukočene usne plave ljube mili životni vrt,
 Oproštajno plaču suve oči onima koje još ne ugrize crni hrt.
 ... I skupljaju se, kucaju na uskom otvoru grobnih usta,
 Umorno padaju zemlji, koja je mirna, ali hladna i pusta....
 ... I vični mir se ogradi, za muke stvori neprobojni zid, kao
 [zaborav čvrst
 Na tihu stražu se postavlja, obični sivi drveni krst.

B. V.

Dolazak proljeća

Proljeće jutros stiže sa dalekih k nama strana,
 Probudi vrt naš sav,
 Radosno zanjih svaka suncem se ljubljena grana,
 I cvijet procvjeta plav.

Poljane opet pokri sočna, zelena trava,
 Srebrn je potok snen,
 Danas se trgl šuma što voli dugo da spava,
 Prvi se zanjih klen.

Dječica livadom trče vesela, zdrava i bosa,
 Sunce im celiva skut,
 Na vjetru lakome vije zlačana njina se kosa,
 U ritu zelen je prut.

Sve novim životom šumi i novoj daje se nadi,
 Sve grli proljeća dah,
 Srcu je opet milo, duša se opet pomladi,
 Sve živi u jedan mah...

I dok se priroda smiješi u cvatu rodenih trava,
 I svlači mračan san,
 Iz sviju stvari pjesmom života uskrsava
 Veliki proljetni dan!

Ante A. Jakšić

U strujama života

Zbrka, užasna zbrka u mojim mislima vlada.
Razne struje života krvav boj biju,
Rastržu me zudnje . . . Živim bez sklada,
a duboki kuti duše radosti tajne kriju.

Haos, haos strašan jezivo kruži svuda.
U tome kolu duvaju vetri kužni,
dok ne odveju žrtvu do pustoga spruda,
Gde žive prezreni okovani sužnji.

Pa našto slutnje i boli u kasnom času,
našto i život bez riskantnih čežnji?
kad nas smrt vreba još u sićušnom klasu,
dok čula lomi, krši, niz požudnih težnji.

Beskrajnom ništavilu u životu sve nas vodi.
Usijane zidine brane nam pute sreće.
Duša mi k'o olomljena katarka po pučini groze hodi
i u strašni razvrat usplamtele snove vodi.

Zora I. Topalović.

Doživ Velikoga

Ti mi opet dođi u dane kad budem
Zasićen ovoga zemaljskoga puta,
Povedi me sobom,
Da mi srce slabo
U svijet ne
Zaluta!

Ko svirke noćne što jezivo zovu
U kolu pijanki, razvrata, grijeha,
Doći će čete omamne i drske,
Umamit će me
Varkom milog
Smijeha.

I zadrhtat će ponovo u meni
Ugasle želje, plamenovi sivi,
I tijelo ovo zaželjet će opet
Da za čas samo
U ludilu
Živi!

O dodi tada da ne bude kasno
Da umor dušu do kraja ne svlada,
Dotakni rukom ražarene oči,
I povedi me putem
Vječnih nada.

Srce je moje umorno i slabo,
Noga je moja na grijeha sklona,
Ti znadeš, slabom ponajviše treba
Pomoći bratske,
I bratskog
Zaklona!

Po cesti vučem svoju tamnu sjenu,
Srce mi stižu sva pitanja duga:
— U ovom gradu daleko od svojih,
Ti nemaš brata,
Ni iskrenog
Druga.

Asfaltom mokrim prolaznici vrve,
U oku nose i tugu i plam,
Mnogo ih ima ja osjećam kako
Međ svima njima
Ja sam ipak
Sam!

Niko ne misli kako li je meni,
Da l' mi je srcu preteško il' lako,
Da l' bih od sreće zapjevao ili
Od tihe tuge
Beznadežno
Plako!

I kad mi tada u srcu se smrači,
I pusti budu ogorčeni dani,
Pristupi tada,
I od mene samog
Dusu mi brižno
I odano
Brani!

Jer bol je težak kao prezir sreće,
A ravnodušnost hijena je ljuta
A znadeš i sam teret ljudske bijede,
Što djela naša
Znače i vrijede,

I kad smo pali
I koliko
Put!

Ja volim Tvoje oči mirne plave,
Ko cvijet nježan iz umorne trave;
Pa dodi stoga prijazno i rado,
Da ne bih Tebe uzaludno zvao
Da ne bih ludo, iznenadno pao,
Da ne bih dalje skapao i
Strado.

I sve što imam ja ću Tebi dati,
I Ti mi budi i otac i mati,
I nikad, nikad Ti mi ne dozvoli
Kad duša strada, a srce zaboli
Da padnem skrhan
Kao listak
Žut!

Pruži mi ruku u najtežem času
Kad progovoriš da u Tvome glasu
Utjehu nadem i života novog
Smisao pravi
I nadanja
Put!

Ante A. Jakšić

Vizija

Daleko... tamo daleko
preko toliko njiva
dan sunčev već se javlja
i vedro jutro svanjiva

Daleko... tamo daleko
Nekakva bijela sjena?
Kao kip stoji i gleda
veičanstvena žena...

I gleda žena okolo
i srce joj nešto traži
od časa do časa ga
rukom stiska i blaži!

*I pogled okolo baca
I raskriva mladahne grudi
raskriva neka na njim
najprije zora zarudi....*

*Veo se spušta do zemlje
Nešto je ko u snu zvala
O, devojko, draga, devojko,
što si mi poljubac dala!*

*Daleko.... ah, tamo daleko,
preko toliko njiva
uzdiše veličanstvena žena
dok vedro jutro svanjiva...*

Blaško H. Vojnić

Pokri velom usta

(G-ĐICI TONICI SUKNAIĆ)

*Motto: O, moja krasna ljubavi
O, željo moja pusta.*

V. Vidrić

*Ta pokri velom usta
što gore kao plam!
Od silne vatre nesnosne
izgaram, draga, sam.*

*Zašto su tako crvene
i oči peku tako?
O, skrij ih, draga, jer zbog njih
vječno bih kao dijete plako!*

*I usne su tako Ti nježne
kao u ruže fine late,
skrij ih, draga, jer uvijek
mislim bolno ja na Te....*

*I posmijeh s njih se razlijeva
i pada mi na usta!
O, moja krasna ljubavi
O, željo moja pusta!*

*Tvoje su usne latice
Od ružica najfinijih,
Tvoje su usne pupovlje
što su od svega rumeniji!*

O, skrij ih, draga zbog mene
 i raskri veo na usta!
 O, moja krasna ljubavi
 o, željo moja pusta!

Blaško H. Vojnić

Kraj božićnog drvca

Božićno drvce
 okićeno stoji,
 puno je sjaja,
 što ljudsko oko voli.
 Široke hvoje jele
 izgledaju mi,
 kao ruke
 sa raširenim prstima,
 a malene svijeće,
 kao da su smještene
 na dlanovima.
 Volim te ruke,
 a one,
 kao da mole
 i žele,
 da me zagrle.
 Čujte!
 Vi,
 male, dobre svijećice!
 Biste li mi htjele,
 u toplom svom plamenu
 osjećaje duše
 poneti u visinu?

MLADEN BOŠNJAK

Minuli dani

Kako to boli
 U jeserje dane
 Kada se zavoli
 I srce zbog nje plane,
 Kada bi mogao voliti
 Ljubiti,
 Grliti —
 Moram se praštati
 I priboliti rane.

Kako to boli
 Sam ostati
 U zemnoj doli.
 Nigdi ne stati
 Plakati,
 Jadati
 Vičito. Lutati
 Na sve strane
 A ipak nikad ne zaboraviti
 Minule dane

Bašić

Groblje

Polako, tiho niču humci. Svuda blažena mirnoća.
 Zaleprša ritko uz cvrkute sitne šarene gdigdi se tica
 I' zašušti smrtnička molitva kroz orondane grane u jeseni voća,
 Da opet zavlada šapat nečujni pokojnika i drhtaj nežni cvitova
 [latica.

Zamire, huktanje kužne jurnjave, znojave prašine kiša što izbija
 [iz grada,

U sebe skriva muke života i zatire im trag grob.
 Propada tu zloba, rasplinjuje mržnja, ne čuju se krikovi siro-
 [tinjskog jada.

Zar lipše ikom jeste, no ovima što crne zemlje su rob?

Samoća šumi oko mene, obavija me opojnim mirisom. Iznad
 [mrtvih ali krvi mi vri huk,

Mladost obećava šarena polja života, radosti nepoznatih klupče
 [stalno mota

I ostavljam blaženi mir, sluhtim poklike dice, u kojima titra
 [snažni životni zvuk.

Da, carstvo mira je ovo, blaženstvo u vazduhu tu pliva
 Borba u kužnoj jurnjavi ali privlačnije nas opija
 I kad miluje svele krizanteme ruka samo za borbu odmara se živa
 E. Eremić.

Pravi ideal

Zimska vedra noć. Snig je pokrio odavno i brda i polja, te
 zemlja izgleda kao dite pod bilim pokrovom. Vitar fijuče sa
 severa i teško onom ko ga mora trpiti. Ali ipak jedna duša ga
 trpi ne osića njegovu hladnoću. To je mlad i snažan čovik, ma-

li crni brkovi krase njegovo pomodrilo lice i to mu je sav ukras njegovog bednog izgleda. Razdrto odilo pokazuje da dolazi iz dalekog kraja i da je tamo neizdržljivo bilo. I taj nepoznati putnik u hladnoj noći, nešto pogureno, ali snažnim koracima ostavlja za sobom bilu poljanu. Samo katkad podigne oči, valjda hoće da ocini razdaljinu, koju ima još da privali da postigne željeni cilj, ali kao da ne smi, kao da se plaši udaljenosti, opet spušta glavu i hrli naprid . . .

Nemiran je u duši, muči ga jedna misao, koje nikako ne može da se oprost. Najedanput stane i sam sebe zapita: „Hoću li da idem ili da se vratim?“ „Ah . . . i dah mu zamre na pomodrilim usnama od hladnoće, koju je podnosio. Čekao je odgovor na njegovo pitanje. Ali od koga? Ko je taj, ko bi mu mogao odgovoriti. Valjda Bog, možda priroda. Ali Bog svoju milost ćutke dila, a priroda, ona je i dalje vršila svoju zadaću, ćutila je . . . i on je morao i bez odgovora dalje produžiti. Idući dalje, mislio je, mislio i bez svoje volje. Da sića se on, bilo je davno, davno vrlo davno, ona je . . . i s tim ričima potraži oko vrata, kao da se želi uviriti da nije izgubio to: njezinu amajliju, ono što ga je do današnjeg dana u životu zadržalo. Bila je to mala medalja na zlatnom lančiću, a u toj medalji se krio najmiliji, najsvetiji za njega lik. Ta ona divna kosa . . . žive smide oči . . . vitak stas i tu je zastao. Nije smio dalje da misli, bojao se da će zarana probuditi uspomenu na onu, koja je sada možda već tuda, i koja možda često moli za spas njegove duše, jer ga smatra mrtvim! A on? On živi! Živi i hrl. njoj! Željan je onog njenog milog pogleda, žudi za njom, htio bi da joj slatko stegne ruku i onako kao pre četiri godine izgovori: „Draga Marijo . . . ah, ne, ne! To se nije moglo dogoditi! Opet je mislio na užas koji ga mori cilog puta i zbog čega bi on i htio ne misliti na nju našto buditi divne uspomene dok ne sazna sve pojedinosti o njoj. Bojao se da će zateći ljubljenu svoju gdi drugog ljubi da je možda i za drugog pošla — Bože, ta to je nemoguće! Mi smo se zakleli jedno drugome da ćemo biti svoji do smrti! A sad? Ne, ne! Nije ona u stanju da tako ništo učini . . . ali . . . ona nije možda ćula . . . moguće su joj rekli umro je, poginuo je tamo i tamo, zalud ga čekaš, neće doći — ne će se nikad više vratiti — udaj se! Jao Bože!

Nije osićao hladnoću na promrzlom tilu, njemu je glavno doći što prija u grad. On se nije osvrćao na to što su smrznute noge se ukrutile te s njima koraca kao sa dvi štake. Za njega je sve to bila sitnica. Njemu je glavno bilo doći što prija u grad i ostvariti misao koja mu je na jeziku stojala: „Ja ću upravo njoj, upravo njezinoj kući!“ Il, ne! Prvo ću kući svojih roditelja, positiću ih, da vidim jesu li živi, šta rade i od njih ću ćuti di je ona, šta je . . . ah Bože moj budi mi u pomoći! I tu izvadi

kratku lulu, te kao što je naučio u ratu razgoniti misli u oblaku dima, tako je i sada zapalio na svoju lulicu i pokušao da skrene misli na drugu stvar. Ali to je samo za trenutak bilo. Kad mu lula pristane goriti i opet ga zaokupiše misli za onu... milu... ljubljenu... dušu.

No zapravo to nisu bile više nikake sredene misli, jer nije mogao više redovno da misli, jer nije mogao više da grupiše svoje riči, nit je mogao da podigne slobodno glavu, a da je podigne vidio bi, da nije daleko do svoga cilja, ne, on to nije vidio, nego je išao putom, koji se samo po drveću, koje je sa strane bilo, mogao raspoznati. On je jurio neodoljivom snagom i još nikoliko stotina metara, on će zaći u misto svojih sanja, ostvariće svoju želju, uslišo mu je Bog molitvu; priživio je rat, priživio i došao kući dočekao dan kad će ugledati svoju, ah... Ne smim, neću više misliti na nju! I on je naprežno sve svoje sife da je za časak zaboravi. Da, samo za časak!

Stigo je u grad. Mnogo se prominilo za to vrime, dok je on bio na frontu. Ali njega to nije interesovalo. On niti jednog pogleda baci po gradskim kućama, niti ulicom da bi možda vidio kojeg poznatog prolaznika. Njemu su to bile sve sporedne stvari, on je znao, da je kuća njegovih roditelja na drugom kraju grada i on se zaputi na onu stranu. Sad je već tako spokojno išao, kao da ne ide svojim posli četiri godine, nego da se vraća sa rada ili kao nekada iz škole kada ujutru pođe. Išao je ukočenim pogledom i smrznutih nogu. Nije ga se ticalo baš ništa, on je imao samo jednu želju: Nju naći, onaku, kaku je nekada ostavio... a ako se je zbilja desilo... da je ona tuđa... ah onda... onda će biti svemu kraj! Našto mu život?! Čemu će da živi? Za koga? Za njega onda ne postoji ništa više što bi ga zadržalo u životu! Jer on je živio samo za nju, njegovo srce je kucalo samo za... „ah Marijo moja, ta ti si mi na rastanku rekla... čekaću te... čekat... ja sam tvoja do smrti” A sad da... ne, ne, nije se to moglo desiti. Ona me je ljubila i ja sam joj se zakleo, ako ostanem u životu, da ću je potražiti pa ma na kraj svita A sad eto idem i tu najedanput ga prekinu iz misli jedna truba, on se osvrne i pogleda di je i ide l' dobro. Zatim opet utone u misli i uputi se dalje.

Mozak mu je radio kao automat. Slike su mu filmskom brzinom prolazile ispred očiju. Sića se vrlo dobro, kao da je juče bilo. 1916 godine u rano proliće, bio je on još mladić od 18 godina, baš je bio u zadnjem razredu gimnazije i tog lita bi završio gimnazisko školovanje. Kad ga pozovu na opštinu i saopšte mu da će za dva dana na vižbe, pa će na front... Za njega to ne bi značilo ništa, ali mu je bilo teško ostaviti mladu i ljupku divojku, koja mu je bila idol za koju bi on učinio sve samo da joj učini po volji.

Ali naredba je naredba koja se ne mož' izbići i on tako ne dovrši osmi razred, dobije svidodžbu kao svršeni maturant i spremi se za polazak.

Njegova dva brata, koji su još prija dvi godine očli na front, nisu se više javljali i bilo je bojazni da su oni mrtvi, pa nije čudo da su otac i mater i dvi sestre sa tolikim bolom i žalošću ispraćali, svog najmladeg brata i sina. Ali za njega sav ovaj plač, sva tuga njihova nije se dojmila onoliko, niti mu se zarizalo u pamet tako, kao ona jedina suza, koju je samo on vidio. On je bio svom svojom dušom kod mlade Marije, njegovo srce se opraštalo od Marije i zavitovalo joj se na vičitu virnost. A ona je došla na dan kada je mladi školarac imo da obuče uniformu, da ga isprati i da mu zaželi svu sriću i da joj se živ vrati, te opet njezin bude, kao što joj je i dosada znao za lipi vedri vcčeri govoriti: „Ah Marijo, kao što su zvizde virne misecu, te kad se on pojavi i one ga prate, tako ću i ja tebe slušati, uvik u srcu nositi!“ A on je to sve znao, osićao, a ipak je morao ostaviti nju i ko zna, možda je nikad više neće viditi... nju tako divno i milo stvorenje. Zato je njihov zagrljaj bio tako tužan i njihov oproštaj ganutljiv. No i to je prošlo, došao je čas rastanka. On se je opraštao od svojih, oči su mu se zamaglile, nije više raspoznao nikoga. Majka i sestre su sipale na njega poljupce, koje je on osićao jedva i uzvraćao. Ali kada je opet ona došla, kada su oni zadnje poljupce dilili jedno drugom, onđa mu je bilo kao da će mu srce provaliti i izbiti iz grudi te ostati tu, gdi i za koga živi. Zatim se je teškom mukom oslobodio zagrljaja i ušao u voz, koji je pono mnoge slatke uspomene, onamo, odakle se možda nikad vratiti neće. On je gledao iz voza i kupio posljednje oproštaje. Mada su mu roditelji i sestre mavale, on to nije vidio.

— Nastaviće se —

Marko Peić

Zelenaš bez zarade

KOMAD U TRI ČINA

Lica:

Ivo Racić, advokat
 Marta, njegova žena
 Lažević, sekretar Racićev
 Icij Vaserkopf, truljar
 Rebeka, žena Icijova
 Tašta Racićeva
 Tast Racićev
 G-dica Peh, činovnica Racićeva
 Anica, sluškinja Icijova
 Agetić Janko, mladi agent
 Pero, poštar

(Vrime je sadašnje. Dešava se u jednom velegradu).

PRVI ČIN:

(Osridnija, ukusno uređena advokatska kancelarija. Na dva suprotna zida vrata obične veličine, na trećem zidu široki prozor kroz kojeg prodire vesela jutarnja svitlost. Na zidovima su slike, jedan starovinski sat i uzidana polica za knjige. U sobi je pisaći sto na njemu telefon, naslonjači, orman i u ćošku cripana peć. Kad se zator digne, Racić sidi za pisaćim stolom i prilistava novine; vidi se da je tek sada došao u kancelariju. Jedno vrijeme prilistava, zatim baci novine i počne sređivati pismena, kojima je sto natrpan. Izabere jedan svežnjić i počne ga letimice prigledati).

Racić (Lip čovik od dvadesetiosam godina, besprikorno obučen. Baci svežnjić na sto — zatim zamišljeno): Hm! Hm! Tako — i to bi imali danas svršiti... ali jedan dan mi neće kuću srušiti — ovo mogu i kasnije, a ono je moja stvar, a i važnija je. (Kao da drugom govori): Gospodine Raciću, danas mi se ne radi, dok je ne skinem s vrata. Samo da li će doći?! (Smijući se): Matora luda! Ali je ipak dobro što ona postoji: odakle bi ja bio pametan da te lude nema?! Da gospodine Raciću! No dobro... (Nemažno zazvoni na zvoncetu što je na stolu i ziva).

Lažević (sicušan čovik tridesetih godina, počinje ćelaviti. Obučen je malogradanskom elegancijom, koja se sastoji u mišanja živih i minulih moda. Često namišta pošu i vrti glavom kao da mu je ovratnik tisan. Ude. Stane kod vrata i uslužno): Gospodin doktor želi?

Racić: Da — ja bi vas molio da one stvari od juče ostavite za koji drugi dan, sad imate važnijeg posla. To ćete zavesti da ne bi slučajno...

Lažević (uslužno): Ali gospodine doktore, to je već sve u redu.

Racić (iznenaden): Kako, zar ste...

Lažević (prityvorno skromno): To sam već svršio i ostavio na svoje mjesto.

Racić (još se čudi): Već svršili?! Ali... Vi ste divan čovik — moram vam čestitati gospodine Laževiću.

Lažević (kao prije): Nije to ništa naročito.

Racić (prisice ga): Ništa naročito?! Ali odakle vam vremena i brzine: tek juče, a onoliko stvari?!...

Lažević: To je istina, ali ja sam to sinoć... onako iz čiste zabave...

Racić (snebiva se): Iz zabave? Sinoć? Otkad se pripisivanje računa u čistu zabavu?

Lažević (objašnjava): Ma nije to baš tako, nego u posljednje vrijeme ne mogu da spavam, pa sam sinoć uzeo stvari da se ne bi dosađivao u besanici. Uredio sam...

Racić (šeretski): Aha, zar tako?! Sad već razumim! Dakle ne možete da spavate? A?... Jelte... a niste li vi možda u

kaku... i to vam ne da spavati. Suviše na nju mislite? A? Je li tako?

Lažević (slegne ramenima i lukavo, slobodnije): Nije nemoguće gospodine doktore — a ne bi bilo ni čudo. Samo... (Naglašavajući): ...kad bi moja besanica otud poticala... hm, hm... (Brzo): Ja mislim — ni vi ne možete spavati... (Lukavo ga pogleda ispod oka).

Racić (neugodno kosnut): Ja ne mogu spavati?! (Sa sumnjom): Kako vi to mislite gospodine Laževiću? Zar s time hoćete?...

Lažević: A, bože sačuvaj, da ja što mislim. (Sa naglaskom): nikad ja ne mislim. (Brzo, šeretski) — i baš zato sam i zaboravio reći, da Icigova sluškinja čeka da je primite.

Racić (pravi se, da ne zna): Icigova? Kojeg Iciga? Ima Iciga...

Lažević: Ta onog... truljara, znate... muž one debele, što tu dolazi... Nije tako?

Racić (skoro ljutit): Dakle vi znate, da dolazi? Odakle znate, ko vam je rekao?

Lažević (kao i prije): Nisam se o tom još mislio.

Racić (vidi da ne može izići s ovim na kraj — jedno vrime ga gleda hladno, zatim priteći): Ne volim bezobrazne njuške i prislušivače.

Lažević: Ni ja!

Racić: Imate dobar nos i još bolje uši — ali, ako jeziku pustite slobodne ruke i vi ćete uživati slobodu! Letićete — jeste li razumeli?

Lažević: Ja sam vam sekretar, moram znati koju stvar o vama.

Racić: Ali samo vi, inače...

Lažević (brzo pride priko stvari, kao da ni ne postoji): Ako sam dobro čuo, gospodin doktor mi je htio što narediti. Vrime prolazi uludo, a poslovi...

Racić: No, no, i onako ćete ukrasti dosta vrimena — ne mojete se praviti poštenjačina.

Lažević: Nikada ne imitiram vas gospodine doktore, to mi je...

Racić (prisiče ga): Dosta je od bezobrazluka. Otrcavešale...

Lažević: Molim, molim — šta onda ne pristanete.

Racić: Zapamtite dobro što sam vam rekao i u buduće držite propisnu razdaljinu između mojih vrata i vaših ušiju. (Brzo pride na zvanični ton): Sada ćete otići u porez i urediti poslove ove dvi nove stranke, Martića i Agića, zatim ćete nabaviti sve podatke za onog pigavog... i uzmite još koju sitniju stvar, da ne bi morali drugiput...

Lažević (bezobrazno se pokloni): Razumim — do podne ne moram se ni vratiti.

Racić: Rekao sam vam već, da ne volim bezobraznike. Uredite što sam vam naredio i ćutite. Najzad niste vi tu gazda!

Lažević (opet se pokloni): Sve će biti kako gospodin doktor želi: otiću, urediću i do podne se neću vratiti. Je li tako?

Racić: Gubite se već!

Lažević (pokloni se): Molim! Dovidjenja! Sluga pokoran. (Okrene se da izade i kad je već u otvorenim vratima, stavi ruku na uvo): I pristojna razdaljina... (Za sebe): On bi se sa ovako starom bećarinom kocko! (Ode).

Racić (gleda za njim, zatim se nasmije): Hm, dobar činovnik, ali klipan dovika. Moram se praviti strog — može što izbrižati prije vremena. No ništa! od njega sam se oslobodio, sad još... (Zvoni).

G-dica Peh (mlada, ni lipa, ni ružna divojka u crnoj opremi za kancelarijski rad. Ude): Dobro jutro gospodine doktore.

Racić: Dobro jutro draga gospodice. Gospodice Peh, ja ću biti cilo prije podne zauzet, imaću važne razgovore — vi ćete otići u sud i pripisati pismena u stvari udove Jagića. Ne svršite li danas, možete sutra pravo od kuće poći tamo. Jeste li razumili?

G-dica Peh: Jesam — ali ako vam međuvrimeno ustribam?

Racić: Ja ću vas već tražiti telefonom. (Brzo dodu): Mislim, da će i *Lažević* ubrzo doći. Sad svejedno, vi samo uredite ovo.

G-dica Peh: Sve će biti u redu. Onda sutra mogu pravo... (Polazi): Onda dovidjenja! Zbogom!... (Siti se): Ah da, tu je jedna divojka čeka već odavno — da je pustim sada?

Racić (na oko nemarno): Znam već, rekao mi *Lažević*. Imam tu još kojišta da uredim, pa ću je onda pozvati. Ostavite je još...

G-dica Peh: Molim. (Ode).

Racić (sam, osluškuje. Čuje se spolja nejasan govor dva ženska glasa, zatim lupa vrata. Skoči veselo): Hvala bogu ocu, oslobodio sam ih se. (Ode do vrata, brzo ih otvori i tiho): Tu si još? Hajde brže unutra.

Anica (prosta, ali dosta oštroumna razvijena divojka. Ude): Šta toliko znate raditi gospodine doktore? Zar vam onaj pročelavi majmunko nije rekao, da sam tu? Kažite vi njemu nek on mene ostavi na miru kad tu dodem, jer ako ga ja šćepam za taj fićfirićski vratić...

Racić: Šta — dirao te je? Pusti, neka ga davo nosi! Šta ćeš s njim kad je budala, nemoj na njega ni gledati.

Anica: Da ne gledam na njega!... no dobro, ali zašto me nije najavio, kad sam mu rekla? A neće ni da me pusti.

Racić: Ma najavio te je, samo sam ih morao prvo otproviti.

Anica: I zato ja moram da čekam! Pa ko su oni: niko i ništa: tu ste vi gospodar i vi od njih...

Racić: Moraš, šta ćeš! Šta misliš, da su tu, da ne bi prisluškivali kakim glas nosiš.

Anica: Pa onda? Neka slušaju, kao da drugi to ne rade? Šta se tu ima bojati i stiditi: ne treba raditi i nemaš se čega bojati. A vi mislite da se to ne zna? Ah!

Racić: Šta, zar se zna?! Ma da, ali opet ne moraju ovi... Ne razumiš ti to, ne znaš šta....

Anica: Ja ne znam! (Sa samopouzdanjem): Na koliko sam mesta ja već služila i koliko sam gospotskih ludorija videla?!... Ja da ne znam!

Racić (nestrpljiv je već, ni ne sluša šta ova govori): Dobro, dobro — a šta poručuje ona?

Anica (šeretski): Šta poručuje? Hahaha... Vi kažete, da ja to ne razumim — e sad vi razumite. Zna li vi, da li je milostiva gospođa primila vaše pismo i da li će doći?

Racić (nervozno): Ostavi šalu Anice — ali baš da ti zadovoljim: ona je primila pismo i doće.

Anica (veselo): Vidi, vidi — to ste pogodili. A znate li u koliko sati dolazi?

Racić (malo umiren. Pogleda sat, zatim): U deset!

Anica (šaljivo): Vi imate vruga. Ne bi vi pošli popu, da vas poškropi svetom vodom. Čula sam da advokati uče lagati, ali da naprid znaju?!... S vama ne bi volila imati posla! A, a... (Maše glavom).

Racić (ne obazire se na njeno klimanje): Dakle u deset će doći — sigurno?

Anica: Tako je rekla. Sve neka bude u redu, jer sačuvaj vas bože, ako to Ićig dozna.

Racić: Drugo ništa nije poručila?

Anica: Ja barem ne znam za drugo. Meni je samo ovoliko rekla, a drugo ćete čuti i sami.

Racić: Onda je u redu. Sad se moraš požuriti, da što prije javiš milostivoj gospođi — sigurno te već čeka. Deset je blizo...

Anica: Da, da — dugo sam tu čekala. Potrčaću...

Racić: Reci joj, da je željno čekam i da joj šaljem hiljadu poljubaca. Hoćeš znati ovo reći — baš ovako?

Anica (veselo): Valjda ću... Ali... jelte gospodine doktore — zar vi zaista volite tu moju? Ovako lip čovik i ta debela baba... Tu ima što iza toga!

Racić (strog): Anice, ne budi bezobrazna. Zašto ja nju ne bi mogao.... Ti, valjda ti to ne pripovidaš kome?

Anica: Kako bi pripovidala — to ja samo onako... Dakle

da joj kažem... (Sa naglaskom): da je željno čekate i da joj šaljete hiljadu poljubaca. Je li tako?

Racić: Sasvim tako.

Anica (šeretski): Ali neće to biti mnogo — za moja leđa. Ja ih nosim.

Racić (pola ljutito. Dosaduje mu već): Ah! Ostavimo to. (Dade joj brzo napojnicu): Uzmi i ćuti. Nikom ni riči. Je si li razumila?

Anica: Jesam! Sad mogu ići?

Racić: Ne ići, nego trčati.

Anica: Dobro — samo još jedno: onaj zastor na prozoru navučite — šta vi znate?

Racić: Dobro, dobro, sve će biti.

Anica: E, onda ljubim ruke i zbogom! Sve će biti u redu. Ljubim ruke i nikom ni riči! (Odlazi).

Racić: Zbogom! Samo pazi... (Prošeta se sobom): Uh, uh, namučiću se zbog njegovog zelenaštva!... Kako ih bog spari: glupi Ićig i naivna do gluposti Rebeka! (Oštro, priteći): Ali ništa, ako sam dao da me zelenaš izigra po svim zakonima — morao sam; ali ću ja još više izigrati zelenaša i opet po svim zakonima. Meni neće truljar Ićig mrviti biber pod nos! (Nasmije se za sebe): Čudno: za sve je glup, samo je za novac pametan i to strašno pametan, fini, lukav. Ali ništa... s kože ljudi živi stomak pametnih. Mi smo imali tu sriću, da smo mu našli ludu stranu! (Uzme novine i šetajući se počne čitati, ali se odmah siti): Uh, skoro sam zaboravio zaključati vrata. Vidi me... (Istrče i zaključa vrata pritsoblja, zatim se vrati i opet uzme novine): Đavolski poslovi... (Čita i usput govori) ...okružen lopovima i da ostaneš pošten!... Ne može! naivno poštenje će ti iskoristiti... ismijaće te... ako nemaš druge obrane, gledaj da budeš lopov i bećarina veća no oni koji su te natirali... (Stane i kao da kome objašnjava): Naravno, o lopovlucima kojima zakon ne može krste slomiti... (Dalje gleda novine i gunda): Pošten čovik u lopovskoj okolini može biti samo onda, kad ne zivisi od lopova, a ako... Vidi me: to sam već govorio u sudu... Hahaha... (Smije se za sebe): Nisu razumili... (Čuje se lup na vratima).

(*Racić* se trgne): Koji je to đavo — nije mogla već doći! (*Pride* vratima na prstima i osluškuje): Ko to može biti? Baš sad mi mora doći... još da ona dođe... (Lupa se ponavlja nekoliko puta, zatim ljutit glas *Marte*).

Glas Marte: Šta je ovo, zar je kancelarija ostavljena kao pustoš? Ivane... Ivo... hej, gospodin Laževiću... Ima li koga?

Racić (sav se zgurio od snebivanja, češe glavu. Za sebe): Samo mi je žena nedostajala, za ovaj svečani doček. Propade mi sve, ako me tako nade truljarka! Sad laži poštenjačino... Jest, ja sam taj koji se lupao u prsa: poštenje braćo, poštenje...

Glas Marte (od ljutine sve cikti): Ivo! Ivo, jesi li tu? Baš sad ga nema... (Skoro plače od ljutine i lupa ponovo): Ivo-o-o... Ivo...

Racić (kisela lica, zbunjen i nehotice vikne): A... a.. a... pa to si ti... ovaj... onaj drago dite! Pričekaj, pričekaj malo... (Sav zbunjen, počne tičati po sobi kao da što traži).

Glas Marte: Tu si? Što se ne javiš, već tu... Još da čekam? Šta je to — što se tu radi? Ovo je kancelarija, a ne tajna kartasnica!

Racić: O — odmah! Odmah! (Trči po sobi i dalje, najedared se siti): Aha! Odmah, odmah! (Brzo razdriši uzice na jednoj cipeli, zatim istrče i otvori vrata): Izvini... znaš... (Ulazi, on i žena).

Marta (malo mlada no Racić, elegantno obučena, plavojka): Šta je to s tebe, ne čuješ otkad lupam. Jesi li gluv?

Racić (zbunjeno): Čuo sam znaš... samo... evo vidiš, nisam mogao... (Pokaže na cipelu): Jedva sam došao u kancelariju... u cipeli mi kamičak...

Marta (sa sumnjom): I to si sad vadio?

Racić (brzo potvrđuje): Da, da i zato sam zaključao, da ne bi ko...

Marta: A zašto se nisi odmah ozovnuo?

Racić: Vidi, molim te! žurio sam, a nisam ni znao da si to ti — sve dok nisam čuo dernjavu. (Napravi se uvriđen): Pa dobro, šta ima u tome ako vrata nisam odmah otvorio? Šta si me počela ispovidat? kao kaku divojku.

Marta (pomirljivo): No, no, nemoj se ti ljutiti: zar možda smetam? Odmah ću otići, ako je tako, jer ionako sam tu usput.

Racić (sad već vlada sa sobom): Pa... i smetaš: naime... razmišljam o jednoj podvali, što mi je došla u ruke. Jedna podvala je izvedena, sad se izvodi protiv-podvala. (Naglim priokretom). A kuda si ti zapravo pošla? Mislim — rekla si, da si usput..

Marta: Da. (Sidne u jedan naslonjač): Idem krojačici i kao da sam znala da si sam.

Racić: Šta je? Zar opet krojačici? Nema ni misec dana... Šta ćeš sad praviti, boljerekuć — šta bi htela praviti?

Marta (nemarno): Tako — jedno elegantno večernje odilo po najnovijoj modi.

Racić (sav zapripašćen): Po novoj modi? Kako meni izgleda, vas gospode i gospodice svako jutro nova moda diže iz kreveta. Na toj modi bi se isplatilo jašiti na utrkama! Za prošlu zabavu si pravila... nema ni tri nedilje. Još ne mogu od tog spavati...

Marta (umiljavajući se): Ali dragi moj, ne misliš da ću u istom odilu dvaput na zabavu — a ovo, valjda znaš da je naj-

otmenija! Tu se mora tvoja žena pokazati. Zar bi ti volio da sam poslidnja?! Slušaj ti, čuješ?

Racić (nervozno): Dobro, dobro, ali to ne pitaš ima li za to novaca? Sve je to lipo i dobro, svaku zabavu druga moda, za svaku modu drugo odilo — ali odakle? Ni jednu veću stvar nisam još završio — bez marijaša otvoriti kancelariju — stvari, odila, živiti... Ne može, pa ne može! Triba se pokrivati kako se može, a ne...

Marta: Idi, molim te — valjda mi nećeš uskratiti tu malenkost. Latio si se pridike, kao grišnici molitve i pravdanja.

Racić (još više nervozan): Pridike? Malenkost?!... (Jako i otsično): Malenkost je za onog ko ima mnogo — ali novaca — a ne dugova kao ja. Zadužen sam do ušiju, postaću i lažov i sve, samo da se otresem, da ostanem pošten i ti me s ovakim stvarima nazlabaš?! Ti nećeš da malo promisliš! Ja sam muž, mene može derati svaki!

Marta (nadureneno): Ti si nečuven! To bi značilo, da odila nema?

Racić (pogleda na sat, zatim isprikidano): Pusti me na miru? (Kao za sebe): Još nek... izgubim ovu... stvar sa podvalom... onda sam... gotov! (Glasnije): Da znaš kake muke mučim — ja pošten čovik!

Marta (ne obazire se mnogo na njegovo jadikovanje): Nemoj biti malogradanin, postaćeš mi dosadan. Meni odilo triba i svršeno! Zar i ti misliš kao onaj galicijanski... onaj komšija sa kaftanom i zulufima... poslao sina na zabavu sa dva dinara, a gajderoba je tri, a dalje!? Nemoj, da steknem mišljenje...

Racić (oštro, nervozno je prisiče): Ne budi gruba prema meni! Nemam — ne razumiš? Ja bi ti kupio sve na ovom svitu, ali... (Uvrideno): Malogradanin!? Ja sam malogradanin!? Malogradanin se ogleda u duši ne u budelaru! Ali ti... (Pogleda na sat, zatim za sebe): Već je deset tu, još nek se tu nađu! (Briše znoj sa čela): Govorim tu svakojake gluposti!

Marta (skoro hladno): Ne budi ti grub! Meni mora biti, jesi li čuo?

Racić: Plati, ako imaš.

Marta: To je tvoja stvar! Muž si mi i staraj se! Zašto sam se udala, ako ću ja plaćati... Šta će mi onda muž! Odilo će biti, a ako ne bude... (Nadureneno se zaplače): ja ću se razvesti.

Racić (već je bisan): Ja sam muž? Muž je stvoren samo zato da plaća, da vašoj modi tabane maže svojim znojem! Mene triba derati, samo zato što sam muž!? Nije dosta što se sam derem i mučim za tebe, još mi to!... (Oštro): Slobodno je, izvoli razvedi se, samo razvod poviri meni, da bi i ja što zaradio. Za te stvari sam stručnjak!

Marta (usiljeno plače): Tako ti, dakle mene... ja sam tebi

tako mila, mogu se razvesti! (Oštro): Ja nisam na ulici nadena, sve drugarice će biti u novome, samo ja...

Racić (očajno — bisno): Imaš li boga! pusti me na miru! Šta ti ja... (Sat počne zvrjati, zatim polako tuče deset. *Racić* se skoro skameni na jedno kratko vrime, zatim brzo, isprikidano): Svi sveti! Idi, molim te... ostavi me. Brže, brže... polazi već, hajde! (Maše rukama, kao da baca što): Ne razumiš, doće mi uskoro jedna stranka, neobično važna baš sa novčane strane i ako nas ovako zatekne... O odilu ćemo drugiput.

Marta (prvo ne razumi, ali nabrzo shvati da je sad povoljan čas za nju. Isprsi se i mrgodno): Zar tako? E, onda baš ne idem! Pukni, crkni! neka te stranka ostavi, ali ja ostajem dok mi odilo ne odobriš. Ostajem tu i čuda ću napraviti sa strankom, deraću se, proklinjati...

Racić (očajno, skoro molećivo): *Marta*, hoćeš da me ubiješ? Tako sam ja tebi.. ti mene...

Marta (neće ni da čuje): Ne tiče me se! Odilo, odilo hoću. (Mlatara rukama isprid njega).

Racić: Ali šta ću ja? Ti ne znaš, da ja...

Marta (više): Deraću se! Vikaću, vikaću cio dan! Čuješ: odilo, odilo, odilo, odilo....

Racić (brzo joj začepi usta desnim dlanom. Umorno, izmučeno, skoro za sebe govori): Dobro — pristajem! Idi, pravi odilo, pravi, ako ćeš i dva! Idi, idi samo.... Idi brže!

Marta (naglo se obveseli): Šta je? Dakle...

Racić: Ostavi me sad... (Gura je napolje, ona mu tepa i ljubi ga).

Marta: Ipak si ti... Vidićeš, divno će mi stati! Uh, što si me namučio!

Racić (dode s njom do vrata i prosto je baca napolje): Dobro, dobro — sve je u redu! Brže samo.

Marta: Ne boj se, biće gotovo — ima još vrime na do zabave! (Naglo mu skoči oko vrata i poljubi ga, zatim otrče.)

Racić (sav snužden, tupo gleda za njom jedno vrime, zatim razmahnuvši rukama i teško uzdahnuvši pode naslonjaču): Izmučila me kao konja, a sad mi dolazi stara kravetina i još da ne smrdi tako naročito i moglo bi se, ali.... Dosadi mi i život: (Umorno se baci u naslonjač i skoro nečujno, kao da sanja): Za poštenog čovika je skoro bolje da pošteno nema novaca, nego da pokuša, nepošteno ga imati. Rh, glupo je sam sa sobom raspravljati i od sebe se otimati! (Privuče umorno priko čela i skoro zadrma od umora. Tako prođe kratko vrime, kad telefon oštro razvoni. On se naglo trgne): Koji je to vrag? Zar danas minut mira nemam!? (Priđe telefonu, koji je na pisaćem stolu. Telefon opet oštro zazvoni. On ljutito, sa malo šaljivim tonom): Lakše, lakše čov'če božiji! Šta se dereš toliko — ovog miseca je taksa plaćena. Istina slučajno, ali to se tebe ne tiče. Ali baš ni naj-

manje te se ne tiče! (Diže slušalicu): Halo, ko je tamo? (Sa interesom, iznenada): Ko? Mica? No čuješ ti! (Za sebe): E, baš sve nevolje na jedan dan! (U telefon, usiljeno): Kako mi inače živiš? ... Čuo sam, da si se udala... Davno smo se već vidili!... Star je?... E pa šta ćeš, glavno je da ima dosta novaca!... Ima?!... Šta ti je onda nepravo?!... (Iznenadeno). Ko — ja?... Ne, toga više nema! Ne ispomažem ja nikoga!... Naša stara ljubav?!... Zaista je stara! Mladost nije ludost, ali prolazi. To je tako: što je bilo — bilo je!... (Odlučno): Ne, nikako! Ja sam ženjen, zaljubljen i pošten čovik — sa tuđim ženama nemam posla!... Ti si udata... Ne, ne treba mi tvoj novac, to je bilo onda, sada mi ne treba novac od tuđih žena... Ne, nemoj me ni uznemirivati!... Prošlo je godina i godina, već sam te i zaboravio — odakle ti sad pade na pamet?... Ja sam srićan muž i sem svoje žene ne poznajem drugu!... Ajok!... Bolje idi i izljubi tvog bogatog starkelju!... (Odlučno): Ne! Dosta mi je! Neću — čuješ?! (Lupi slušalicu i ljutito se baci u naslonjač. Telefon još nikoliko puta zvoni. On se ljutito okrene od njega): Glupost! (Pogleda na sat): Šta je već nema? Deset je već prošlo... Danas mi sve ide naopako: zaokupiše me, te ovo, te ono! (Čuje se kucanje na vratima. Trgne se, zatim uznemireno): Ko je ovo?! Ne šali li se s'ara?! Nikad ne kuca... Naprid! Ulazi! (Čuje se bat muških cipela).

Pero (poštar, čiča oko šezdesete, starkelja na čijem se nosu vidi dugotrajno uživanje alkohola. Brkove ima neobično velike. Ude i podigne ruku do kape po vojnički): Moj naklon gospodine doktore! Dobro jutro!

Racić (neprijatno iznenaden): Ah, to ste vi? Dobro jutro... Dobro jutro! (Gundajući): I vi niste znali ni prije ni posli doći, već baš sad!

Pero (ne primetivši značenje gundanja, slatko se smije i suče svoje velike brkove): Znae g. doktore, došao bi ja prije, ali gdi odem... Ah, izvolite poštu. (Stavi je na sto, zatim nastavi prijatnim glasom): Tako eto: „Čika Pero ovo... čika Pero ono... čika Pero čašica“... pa čeljad mlada i tako eto! Živim sa svakim lipo. Ljudi smo! Malo napojnice, malo svratim među ljude — u gostionicu; ima gdi me i zamole.. Eto i sad (*Racić* se dosađuje) baš tu na stepenicama sam se zadržao dok nisam dovukao na sprat jednu staru gospodu. Pa nije baš stara, od mene je mlada... (Zadovoljno suče brkove): Istina, dala mi je zgodnu napojnicu, ali je teška i truntava kao ugojena guska. Truntavo biate...

Racić (koji je dosad iz dosade gledao poštu, pripazi i sa interesom): Šta, šta ste vi to?... Debela kažete? Nije li to jev....

Pero: Istina ja volim te debele... (Suče brkove).

(Nastaviće se).

Petar B. Pužić

Bogati prosjaci

Sve je to odavalo, kao da će Stipe iznenada skočiti, koga zgrabiti, daviti, kidati, neznamo zašto. Niko to međutim nije spazio, nit je iko znao šta se u Stipi dešava. Ni sam Stipe nije znao zašto je to, pomalo se i otimao, ali štogod ga je guralo, unutra mu je vrilo... ona čudna moć. „To mora biti, nesrića uvijek izbira jadnike. Biće...“ vikalo je ono u njemu. Profesor nikako da izabere koga, stalno traži, neodlučnost mu navlači na lice sve tamnije sene, kao da mu je mrsko i priteško zvanje. Tišina je nesnosna, napetost lebdi u svakom kutu. Stipi je vrućina sve veća. Isprsi se, skoro stade na prste i nadnese tilo naprid, izgledalo mu je, da mu glava stoji čak više katedre prid profesorom. Sidio je u posljednjoj klupi. Kad će biti neka bude što prije, mislio je i skoro što ne izusti: „Evo me, ne muči nas više.“

Tako su morali izgledati prvi kršćanski mučenici, koje su Rimljani bacali lavovima u cirkus. Mnogi od njih sigurno nisu čekali da ih lavovi napadnu, no su od straha neminovne smrti dobili hrabrost da sami polete u strašne ralje, samo da što prije svrši. — Onaj se još klatio po imeniku. Stipi je izgledalo, da ga hoće što duže viditi na mukama. Sve više se dizao na prste, sve više nosio lice naprid, ali je onaj samo zurio u stranice. Naposlitku nade jednog. „No evo ga!“ skoro blaženo usklikne, kad je prozvao jednog od slabijih.

Stipi odlanu za čas, ali se naglo siti da je to samo početak. Život počne teći svakidašnjim tokom, profesor počne ispitivanje. Ovo malo umiri Stipu, zaboravi nagli strah da je to samo početak, mirnoća prozvanog druga počne uticati na njega. Naglo počne ponovo sebe uviravati da to nije ništa naročito, da on ima čudan dojam zbog čega drugog i da se to dešava svaki dan. Zašto da misli na to, a zašto uopšte i misliti? Na to nije znao odgovoriti i ovo ga ponovo splete. Nije mogao kao drugi. Uzalud je sad silio sebe i želio da bude miran, nije mogao. Nije mu išlo u glavu da ovako krupan i krasan mladić kao on, naprosto lupi „Ne znam!“ ili da lupa ludosti. Oni sićušni rastom, koji su imali još izgled dice, tima je još božepomozi, ali kad je koji od ovih ljudeskara, koji već brkove zavijaju, glup i neznalica, to nije mogao viditi, a sebi na dušu primiti nikako. Često je govorio: „Kad je običan čovik glup to je obično, ali kad je visok, krupan čovik glup on je onda i krupno glup!“

Sad su se i ostali drugovi okolo oslobodili i rasćeretal, već kako se to može u razredu dok jedan odgovara. Ti razgovori su skoro nečujni, polu šapatom, polu znacima se vrše, ali oni lebde u vazduhu u obliku tihog žamora. I Stipe se skoro upusti u taj razgovor, ali baš kad mu se duša već prilagodila stanju, ušla među o. ale, nastavnik svrši s onim prvim.

Nastade najedared tišina. Drugovi svi kao da su se dogovorili zanimiše i zabiše ponovo lice u knjige. Kao da je naglo naišao hladan talas i zahvatio sve. Onaj ponovo poče tražiti po imeniku, Stipe se ponovo uskoleba. Pokušao je ponovo da se i odbrani, ali nije bilo pomoći, ono je dolazilo neznano i nije se moglo odbiti. Bilo je to kao vrućica i znojenje bolesnika; ne radi ništa, ne razvija toplinu, sve samo zato što se boji znoja, ali on zato probija, mili niz leđa i kvasi. Sad već nije isturio prsa, oči mu više nisu sjale, no su izgledale kao dvi ogromne šupljine. Onaj prilaz normalni malo pre, odnese mu i onu nadrihrabrost „umri što prije, kad mora biti“. Ona svakidašnjica ga uskoleba, donese mu malo nade, koju je okusio i odmah izgubio. Pomislio je da ga možda neće pitati, možda će ga mimoići, a sad opet traži po crnoj knjizi. Dok nije okusio nadu imao je onu očajničku hrabrost, sad se počne kriti iza leđa drugova i to pojača ono uvirenje da ga baš mora danas uhvatiti i to gadno. Nastavnik je ponovo pošao u onu mrkosnu dugu šetnju po imeniku. Stipe se osićeo kao nevino osuđeni robijaš, koji je uspio pobići, ali se u samoj blizini morao skriti u skromni zaklon jednog debla, jer ga već progone. Stražari stalno prolaze ispred tog debla, on se skupi i uvuče što više može, kosa mu se ježi, hladan znoj ga svrbi — svaki čas ga mogu pronaći. Javlja se kod njega pomisao da se sam javi, da se oslobodi od teške nezavisnosti što mu živce kida... da se stražari ne muvaju toliko jer njega gaze.....

Profesor prozove naglo jednog. Kao bolesniku u vrućici, kad stave hladne obloge i padne uzdahnuvši umoran na postelju i Stipi ovo naglo prikinu lanac tih misli i obuze ga tupi umor za čas. Nastavnik je svršio i s ovim, namrkosio se, zatim ponovi opet traženje, opet prozove novog i tako je to išlo cio sat. Stipi je sad bilo hladno, sad toplo; sad htio skočiti, pobići... u glavi mu je strašno vrilo. Glibio se sam sve dublje i dublje, sve je osićeo na sebi. Bilo mu je kao buđenje posle strašne noći pune znojavih snova. Nije već jasno razabirao svoje bitisanje, ni imao htenja. Nije se već ni bojao, a strašno je drhtio. Svaki čas je trzao druga za rukav i smušeno pitao kad će zvoniti. Usput je spazio da skoro svi dosad rdave odgovore imaju, nastavnik nije više samo mrkosan, no bisan i zadržava bis koji je izbio u pokojoj oštroj, ali prigriženoj riči. „Ovako infamnih lopužina nije još hranila ova zemlja“, poče naposlitku gundati. „Šta ne ostanete kod kuće“, zalupi imenik i pogleda neodređenim ljutitim pogledom društvo, zatim ga opet otvori. Svi se poradovaše kad ga je zatvorio. Što bi on grdio!?... Slušali su ga skoro tupih pogleda, navikli su već na to. Niko se nije čudio ni snebivao na izraze „magarac“, „glupan“, iako je među njima bilo takih, kojima je krojač ili berber visoko dizao šešir sa naglašenim „gospodine, sluga sam“; to su u njihovom životu bili

obični izrazi, koji im čast ni dotaći nisu mogli. Ta tupost i ne-reagovanje još više razljuti filozofa pedagoga, počeo je u sebi štogod mumlati; sigurno je psovao izrazima, kojima učiti svoje učenike moralni zakon brani. Oni uče dake moralnom zakonu, to su znali svi bogatiji glupani u razredu. Sa gundanja je prišao na šetnju po sobi, sigurno da se malo sredi, ali misto toga on se još više uzruja. Pogleda razred popriko, naglo rastvori imenik kao da želi pograbiti koga u njemu. Stipe se ohladi. Osićao je da dolazi udar, primitivac tako osića oluju koja će mu sve upropastiti. Kako se našao, tako i ostao. Osićao je batinu više glave, stao i čekao udarac isprid koga pobići ne može. Skoro se prije digao, no što mu je ovaj rekao: „Uzmite knjigu vi tamo“. Pokazao je prstom pravo na njega, a nije ga skoto ni pogledao. Ni Stipe ga nije pogledao, ali je osićao, da pravo na njega pokazuje. Štogod se prikinulo u njemu i leti, leti daleko u dubinu. Šumilo je to letenje oko njega. Polako ustane, uzme knjigu i blene usplahireno. Drob mu je zadrhtao, nika težina protrčala kroz tilo, staložila se u nogama i vukla doli, vukla svaki udar srca.

Drugovi su ga kradimice gledali; ni jedan ne bi volio biti sad u njegovoj koži, jer su znali iz iskustva, da nije bogovska stvar kad onaj samo, onako pokaže rukom: to su bili izabrani. „Šta ne izadete, šta ste se udrvenili?“ zaviče iznenada na Stipu i pogleda ga ispod oka. „Izadite već!“ ... „Izadite već!“ kako mu je to strašno zvonilo. Obuzela ga tupost, sve mu je tilo protrnilo, samo je taj užasan glas pun bisa i pritnje grmio okolo. Kuda on to mora izaći? Prid katedru! Da, prid katedru, ali samo da mu nije kazao da izade. Recimo, da mu je kazao da dođe ili još kad bi rekao „izvolite“ ... „Izadite napolje! Napolje“ kako su to strašni izrazi. Od juče mu ni jedna rič nije tako užasno zvonila, kao ono: „Izadi! Napolje!!“ Koliko su mu je juče lupali u oči, koliko je od te crne naredbe dobio! Bilo je tamo i „marš napolje“ i samo prosto „napolje“ i „gubi se“, ali sve je to značilo: izadi. To je mogao shvatiti samo onaj, koji na tuđem pragu moli. I sad mu ovaj više svim bisom što su mu prouzrokovala bezbrižna dica ugojenih roditelja: izadi. Stipi se užasno smuti. Nije znao kako je uzeo knjigu, kako je izašao, samo je jako osićao da se kod svakog koraka lupa o ivice klupa.

Nastavnik ga je strašno posmatrao i dugo. Nije volio plašljivce i smetenjake. Stipi je taj pogled izgledao, kao da ga je u magli vidio jutros, samo nesvisno i da mu je to uzmutilo dušu. Nije ni znao da mu pogled postaje oštar i strašan kad je pogledao nastavnika: naglo se uskovitlala dubina u njemu i nehotice se napela na buntovni udar. Osićao je da danas moraju ta dva pogleda smrviti koga, da mu se bojazan domotava kraju, rišenju. Iz dubine mu urlikalo što, kao da se onaj teret

dizao i derao se: tukli ste dosta, škrkut zuba već nije dovoljan, moraću i zinuti.

Ovaj ga je posmatrao, zapeo mu u pogled, prošao nikolikoputa isprid njega, zatim prosiče tišinu: „Otvorite knjigu, što je ne otvorite!“ Pogled nije skidao. Stipe je izdržao pogled, štaviše osićao je da onoga iznenaduje nenadana smilost i pomalo uzrujava. Na taj uzrujani usklik, nije rekao ni riči, no polako otvori knjigu, tako polako kao da se bojao, da će jačim kretom poremetiti tišinu i napetost, koja je sidila u svakom kutu razreda. Držao je prst među stranicama, sada ga samo otpeči i željene strane su zjapile.

Drugovi ni da se maknu, osićali su da je ovo sudar dana, da je Stipe izabran za iskaljenje nastavnikovog bisa. Ima koji je to već priživio i zna.

„Čitajte“, otiče ponovo, ali jače i drhtavije no malopre profesor. Stipe ga prvo pogleda jače, kao uzvrat za jaču rič, i polako, beskrajno polako kao da mu se svaki kret oka na glomaznim skelama nosi — zatim pogleda brzo u knjigu. Onaj je piljio u njega, kao da mu se pogled skamenio. Stipe ga je osićao. Dosad od sebe nije osićao ništa, sad kao da se pritvorio u ogromnu muzičku dvoranu, a srce u gigantski gong, koga teškim toljagama mlate, pa mu odjek sve protresa i urliče: „Sad će biti! Sad!“ Znao je da mora čitati, počeo je i htio lipo izbaciti te strane riči, ali urlik gonga ga je protresao, a više slova gorio upereni pogled vivisekcijom se bavećeg zanešenjaka, spontanog, rođenog mučitelja. Da je on odvrćao pogled, ali on je morao gledati slova! Ona su stojala čvrsto na papiru, ne bi ih niko pomakao, nisu igrala, vidio je svako slovo, ali ga nije mogao izgovoriti. Onaj oslobođeni pogled što je po njemu milio, gušio ga je, udario mu po zvučnim strunama — uzalud se on trudio da iskaže štogod pravilno. Drugovi su se snebivali od čuda. Nikad još nisu čuli ovako mucanje otkako se znaju. Stipe je važio kao marljiv dak.

Pogled je milio, milio, naposlitku se stane naglo približivati i po grlu tako tući da iz njega nikaki glas izaći nije mogao. Stipe je osićao da se sad osića sasvim izgubljen, kao što se osićao jači kad je u onog gledao i nije imao snage ni da pokuša da se otme. Onog je strašno uzrujavala smetenost, a pogotovu kod marljivog daka. Bis i uzrujanost ga je svrbila već. „Šta je vama?“ prosikta naposlitku, kad ga je već zabolio onaj okamenjeni pogled. U glasu mu je bilo toliko mrzovolje, gadenja i potčinjivanja, kad je to pitao, da bi ga svaki pošten čovik zamrzio. I on pita Stipu šta mu je. Ovo pitanje ga je mučilo već od jutra, ovo ga je u bunilo natiralo i sad ovaj to pita. Naglost, naglasak, nadražnost njegova, pogled, to ga je sad najedared utuklo. Očekivanje od jutra, jurnjava ulicom, slutnja i sad činjenica, mucanje, sve ga je

to učinio uzetim. Htio je govoriti, vikati ali nije mogao ni riči izustiti. Pojavi mu se odnikud i slika sv. Stipana, sad već trećiput, ali mu se učini, da se i svetac sad smije kiselo i podrugljivo, a da ga utiši, još ni o pokušaju nema govora.

„Šta ne odgovorite?“ razdere se onaj, kad je vidio da Stipe ne misli odgovoriti. „Čujete, zar ste ludi“, produži, „šta ne zinete?“ Stipe je samo očajno ćutio. Grom je puko i spržio trup, neće ni glavu spašavati. Nije ni znao šta bi odgovorio. Profesor gnevno kao da je on u nemoćničkom očajanju mane rukom po vazduhu, zatim ljutito poče tabanati po sobi. Pri svakom okretu je pogledao na Stipu kao da ne zna šta će, najedared se naglo zatrče i priteći razdere prid Stipom: „Čujete vi, mislite li se sa mnom šaliti? Mislite da sam tu svačiji sluga? Zašto se niste spremali? Zar i za čitanje da se spremate, to je nečuveno, sprdnja... Jeste li se spremali?“ Tu naglo stane u očekivanju da će Stipe odgovoriti. Nije se privario, odgovorio mu. „Nisam“, odveže se sad naglo Stipi jezik, ali samo za tu jednu rič, a i ta je zvučila kao da umorno veli: „Dobro, neka sam i kriv, pusti me ali sad na miru. Nisam ni ja životinja, malo razumivanja zaslužujem i ja.“

Onaj je očekivao dugu izjavu, kad je vidio da Stipe ziva, pravi pokajnički govor, kaki i priliči ovakim učenicima, koji ne plaćaju školarinu, knjige dobiju od škole i još ne uče i time razlijute svoje očinske nastavnike. Ova kratkoća ga strašno razjari. „Niste, samo toliko velite“, počne mu mlatarati rukama ispid očiju, „a zašto niste? Zašto se niste spremili, to mi kažite“, otegne tu svoju rič. „Nije vas sramota... va-as!... Zašto niste?“

Zašto nije? To ga opet pitaju i da se sramoti. Svaka otegnuta rič kao da se pritvorila u blato, koje mu o dušu lupaju. Zašto nije? Gorko se nasmije za sebe Stipe kad je ponovo to čuo. Onaj ne shvati njegov grč, no primi samo osmijak i na to odgovori pojačanim bisom. „Zar ne čujete što vas pitam“, poče tuliti kao goveče kad vidi krv. „Još vam je do smijanja?! Zašto niste naučili?!“ Stipu naglo poče podilaziti ponovo toplina, pogled je uperio u onog i stalno pitanje zašto nije naučio, poče ponovo kovitlati stari buntovni udar u njemu. Kad je puklo, neka se i čuje, najedared mu jurne krv na mozak, odluči se da priča, da više sve o sebi, da sve znaju, da sve vide, da ga više ne pitaju. Pričaće im, iskiniće srce iz sebe i baciti prid njih, ako su pseta neka ga proždru, neka osramote ljudsko ime svoje. Pitaju, pitaju, mrve mu živce u otrovnoj tečnosti, pričaće im... o sebi... „Zašto nisam“, poče on skoro za sebe, „nisam mogao“. „A zašto niste mogli?“ poviče onaj kao da želi reći: stara laž, otrcano je već to „nisam mogao“. Stipe se sav nadune, mišići mu nabrekli, iznad mutnih očiju bubre žile pod kišom znoja, jabuka mu ispod brade poče

skakati doli gori, usne počnu bez glasa micati: htio je na kraju izreći, htio je a nije mogao pričati svoju „sramotu“, htio je pokazati svoje torbe... htio je, ali mu jasna očiglednost nije dala. Ovaj nije htio uzeti sebi toliko čovičanskog truda da zamisli njegovo stanje... Kad bi mu rekao, da li bi ga razumio?! A kad bi ga razumio, onda bi ga sažaljivao, a to nikad. Nije mogao reći da je juče žuljio hladna rebra sa torbama i obilazio tuđa vrata. Imao je toliko snage, da sa torbama ide za sebe, za mater, još i da u školu ide go i bos, ali izreći prid svojim drugovima, prid dicom boljih ljudi, od kojih jedni, nezniji bi ga žalili, većina mu se smijala. Pamti, zna šta to znači siromašak, šta sin trbušatih slaninaša. Pamti i to, da se jedared raspravljao sa drugovima, zna i to da je pametno govorio i pobio jednog kojem je otac bio inžinjer i buržuj uz što, ali taj mu se na kraju ipak cinično nasmijao u oči, uzeo pod ruku drugu dvojicu kao on i posprdno rekao: „Idi ti, šta ćeš ti jedan“... I ono „jedan“ je značajno otegao, pogledao po svojem skupom odilu i zatim odmirio njega, da jasno vidi da za ono „jedan“ slidi i strašno gorko „siromašak“ i smijući otišao sa ona dva. Pamtio je sve to, sve mu je to sad iskrslo prid oči kako se tu trzao i naglo je pomislio, šta bi bilo kad bi to sve ispričao, sad bi mu onaj glupi bogati inžinjerski sin možda podviknuo: prosjak, prosjak! A da li bi mogao on to slušati uz pratnju ciničnog smijanja?! I od takog, kome zadaće rade očevi činovnici u inžinjerskoj kancelariji?!

Profesor već nije mogao podneti njegovo naprezanje, kolanje očima, sva mrzovolja i gađenje na smetenjake i na „ovake“ nespremne učenike se skupi u njemu, bisno mane rukama kao da hrpu zadržanih kletvi sipa njima ili kao da mu je dosadilo grcanje pijavice, krpe koji se tu ugurao u bolje društvo, napravio se sposoban za ono, a sad... „Čujete vi...“ „vi... jedan“... počne trčati po sobi kao da želi prija stići sa svojim ričima „... ovoliko bezobrazluk, ovoliku drskost još ne pamtim!“ Uzme duboko vazduha, da bi mogao sve na jedan mah izdovati, zaleti se ka Stipi i skoro ga priguši svojim pljuvanjem: „Nije mi čudo što ovi kaputaši ne rade i linčare, obezbeđeni su, njima su sva vrata otvorena i bez škole... šta će im na kraju znanje, dica od položaja... Imaju debele odiće, obuce, roditelji plaćaju za njih... školarinu“... brzo dobaci da popuni prazninu, boljereći prikrije smisao i još bisnije nastavi zbog svoje omaške, „a šta vama mogu dati za život roditelji, šta vi?! Vi triba da radite, da učite... Šta ćete, sad ne učite, nemate novaca da dodete do ikojih viših duhovnih zabava, ostaćete tupo i neobrazovano seljačko dite, koje je prošlo kroz školu, ali ništa dobilo nije. Kad dodete u bolje društvo nećete znati u kojoj se ruci drži nož pri jilu u kojoj viljuška... Još ste se vi drznuli da ne učite... vi... vi... jedan... Što se

vi apsolutno i upisujete?! Šta vi tu tražite?! Ovi ovde... za njih me nije ni čudo, ali vi... Vi kad kojikako i položite zri-
lost, oticete na univerzitet, i opet ništa. Možda ćete gdi piska-
rati za koranicu kruva, ispitate promiliti i dobićemo od vas diplo-
misanog majstora, a ne naukom potkripljenog gospodina...
Šta vi... Još on ne uči..." Profesor se sad okrene onima za
koje ga nije čudo i htio je još produžiti da iskali svoj bis, ali
se nagic kukavički trgne. Trgnuo se, kao kad je ositio prviput
snagu Stipinog oka. Dok je pljuvao u njegovo lice, dok je
mislio da je on tu za to da sav bis na njega svali, nije imao
vrimena da mu vidi lice. Mislio je da može jednog ovakog
mlatiti do mile volje, da tu nema granica, jer se od njega
nema čemu nadati. Sad se ljuto iznenadi, kad mu je Stipin lik
pokazao, da su granice već prikoračene i da to neće biti samo
tako bez uzvrata, ako još dalje pođe. Naglo se uvuče, ali zato
produži gundanje u sebi, da niko ne bi primetio koliki kuka-
vičluk se naglo rodio u njemu. Bio je spreman još na jedan
udar, samo da prikrije svoja naglo iskrsla osićanja i jer se
nadao da će kod onoga opet doći dosta daleko, ako iznova
počne.

Stipe je sve dosad slušao to sa jednim čudnim nemirom,
slušao je i pojmio, ali mu je dosad lebdila tu mater, misli, da li
da govori, sv. Stipan, sve oči... i štogod kao kaki nagon za
samoodržanjem je zadržavao onaj buntovni bat u nutrini...
Kad je profesor naglo uvukao jezik u ralje, tek tad razumi
naglo i čisto svu težinu govora najedanput. — On je tupo
seijačko dite... ostace neznačica... ovi to mogu, imaju de-
bele budelare... Zašto oni mogu to bolje od njega, zar oni
nisu od krvi i mesa? Zar oni ne moraju isto onako raditi, zar
on mora mnogo više podneti da položi godinu? Zar je jedan
od njih koji nije samo mucao, nego tulio gluposti, da bi se i vo-
prosmijao na to? Zato što je on jedan... jedan... „siroma-
šak“ sa užasno kiselim naglaskom. Krv mu iz duboke slede-
nosti naglim mlazevima vatre proleti kroz žile. Nepravda ga
strašno razjari. Više nije bilo onog nemara posli udara gro-
ma: htio se boriti, htio je da ga razume, sad tako da vide nje-
govu snagu, a ne da ga sažaljivaju. Buntovni bat je posli krat-
kog zatišja olujnim rikanjem zajujukao: htio je, da ga jedni
cine i štiju njegov bol, oni što mu se potsmijavaju, da ga
se boje.

Profesor je već mislio da će mu biti proščeno što je pri-
šao granice čovika, da neće morati pokazati kukavičku očajnu
hrabrost, sad se odluči da je odmah u početku iskoristi, nadao
se još, da će Stipu uplašiti, ako i dalje pođe. „Gospodine“,
poče Stipe izazivački, „ne zaboravite da sam ja siromašan, jako
siromašan, da imam sad bolesnu mater, da moram kruz sam“...
Nije mu dao završiti, prisili na sebe bis da ga umiri i raz-

više se cinizmom kakvi samo maska ima: „Siromašni ste?“ Kukavica nije htio istinu podneti, jer ono je sveto što profesor kaže. „Morate kruv“ ... produži, „htili ste sigurno reći, nabavljati? Hahaha.“ izbaci on u obliku smijanja jedno oporno usiljeno podrugljivo kliktanje, da bi onog dotukao, „ako hoćete kruv zarađivati vi ne morate u školu. Šta se i upisujete kad ste siromašni? Učenje škole je za onog ko može, tu ste samo na teret. Osnovnu izučite, dovoljno je to sinovima roditelja kao što su vaši. Nas se ne tiče... idite u prosjake, u radnike, idite kud hoćete... ali kazao sam vam: ovako dobili vi diplomu, društvo od vas neće imati koristi, kad se ovako vladate“ ...

Htio je još sipati riči, da Stipu zabašuri, da ga makako dotuče, ali se onaj zaglibi u rič „prostiti“, ispusti knjigu iz šaka, stisne ih da su mu nokti ležali u mesu, nagne se ka onom, jedan časak ga pogleda užasnim mirom pravo u oči, zatim se sav rasplamsa. Govorio je čitavim tilom, sav se slio u riči, kao da je čitav zadržani napon dana u njemu. „Neće društvo od nas imati koristi! Nije za nas učenje? Za šuplje glave masni budelara vas nije čudo... Hahaha!...“ zasmije se sad, a to smijanje je izgledalo kao da dolazi iz jednog prostranog područja u kom je zatvoren opasni ludak. Svi su ostali skamenjeni. Dešavalo se sve za tren. Profesor je pozelenio, vidilo se na njemu da ni za maskiranje nema snage, htio je nestati, ali ga ono smijanje i pogled prikovao. „Da radimo što hoćemo“ ... priteći se zasvitle ona dva široka oka u koja se pritvorilo čitavo Stipino lice... „jer nemam tople sobe... ne mariš da prosimo, da radimo šta hoćemo... da prosimo, da se ni ne upisujemo, jer smo siromašni... na teret smo. Zašto? Zato što malo više muke imaš sa nama? Nemaš je. Da, lipše je videti bogata lica... rodendani, imendani, stisak ruke visokog gospodina, protekcija u nadležstvu... A mi, mi siromaci neka ostanemo tupi... ne mariš, neka prosimo, za prosjake smo rođeni, sudba nam je da nismo ljudi... da trpimo nejednakost... da kukamo... a ti?... Ti spominješ prosjake... ti...“

Stipe zarida, kroz čitavo tilo mu prođe grč, na čelu sakupljeni znoj se salija na oči, zatim ga grč svega savije, uvuče se u jedan čvor boja, koji ima da se naglo rasprsnje i pomlati svojom silinom sve oko sebe. Profesor nije imao snage ni da se makne s mesta, samo otkrene glavu da ne bi morao na onog gledati i teškom mukom ispruži drhtave ruke prema njemu kao da se želi odbraniti... Za jedan čas je zasikla strašna tišina. Ni kosa se nije pomakla, skoro se čulo drhtanje profesovih ruku. Grč se sa užasnim krikom raspuče: „Prostiti, prostiti ne mariš“... odjekivalo je potmulo kroz hodnike i sobe, kao da je kakvi orijaš pobisnio.

Za čas su svi nastavnici poiskakali iz razreda, daci nagnu-

še za njima i ne pitajući za dozvolu i svi pojuriše u pravcu tog urlika. Bivao je sve jači. Kad su prvi nahrupili kroz vrata, našli su sve učenike u razredu kako usplahireno gledaju i ne miču se. Stoje po klupama, prid klupama i napolju i zure; u očima im bojazan, želja da štogod onemoguće i još veći strah od nemogućnosti da ono onemoguće.

Nastavnici i daci iz drugih razreda odmah navale i počnu Stipu sapinjati. Jedva su ga mogli savladati, a oni koji su se prvi umišali imali su poštene ogrebotne i modrice. Profesor je ležao sav izudaran, na vratu veliki modri otisci prstiju i nokata... po rukama mrlje krvi, kao da su ostali iza traga zuba. U to dotrče i direktor. Odmah je pristupio pravljenju reda. Zaista mu je to i uspilo. Profesora odmah prinesu u bolnicu.

Stipe je stajao sav razbarušen, sa očima iskočenim iz duplja, sa crtama lica kao da su njega davili. Stojao je i žalosno, paćenički zurio u gomilu. Dva druga su ga odvela do direktorove sobe. Išao je kud su ga vodili. Nastalo je ispitivanje, vicanje, lupanje vrata, uzrujane, ali tihe, zatim prigušeno oštre pripirke. Čitava škola je šaputala.

(Nastaviće se.)

L. B. SNAGAN

Bunjevački narodni običaji

„Nije sramota biti Bunjevac, već je sramota stiditi se bunjevštine i bunjevačkog imena.“ Tako bi imala da glasi parola svakog Bunjevca, s time bi tribao Bunjevac svud i na svakom mistu da nastupa. Ali se danas vrlo mnogo može naći, koji ne samo da se ne drže ovoga, nego čak se i potsmijavaju bunjevačkom imenu i rugaju se onome, koji govori „lipo bilo“, nego smatra da je on inteligentan, jer govori „gospocki“ a prizire svoje maternje i diku svojih pradidova. Sramota je, po sto puta sramota, kad se ovako štogod može dogoditi i to naročito, kod onih, koji bi baš mogli biti nosioci bunjevštine i bunjevačkih običaja, ti je bacaju pod noge i sa visine gledaju na „salašare“. To će dovesti do toga, da će ime Bunjevac za navik nestati, te će se samo spominjati, kao u pripovitkama. Ali ne treba kloniti. Izbacimo one, zaboravimo ih, koji su samo i jedared ukaljali svoj rod, brišimo ih iz bunjevačkog plemena i budimo složni, te ono malo koji su virni i dostojni pravog Bunjevca, očuvajmo i pripovijedajmo svojoj dci, naše stare običaje, učimo ih onako, kako su nas naši stari učili da čuvamo svoje i da se ponosimo s njime.

Ko je samo malo bio među Bunjevcima, ko je samo jedared zašo u njevu kuću, mogo je odmah opaziti, kako je Bunjevac veseljak, dočekan i gostoljubiv. Nema naroda, kod koga je više

← sta je ovo? → Tajda bi trebalo razumjeti ovako: — virni i dostojni bunjevačkog imena — zar ne?

obljubljena pisma, jilo i piće, nego kod Bunjevca, niti ima naroda, koji se više naradi od bunjevačkog sina. Rađajući od ranog jutra do mrklog mraka, njegova se pisma razleže po ravnome polju i kao da leti visoko gori da bi Boga veličala, jer je Bunjevac svistan da mu samo Bog daje snagu i moć za tako naporan rad. Radostan je blagdan za Bunjevca. Radostan je, jer je za njega blagdan kao melem na krvavu ranu, jer se onda bar malo odmori od svog znojavog rada. S veseljem on čeka decembar, jer je to mesec u kojem svaki pravi Bunjevac, ponavlja svoje običaje, a s običajima slavi „svece“ koji se u tome mesecu praznuju.

Čim nastupi decembar, može se odmah primetiti, kako se svaki Bunjevac, štogod sprema i kako se užurbao. Stranac bi zapitao, šta je to, za čeg se spremaju, mislio bi da dolazi, kogod, kome to oni pripremaju. Možda je i tako. Dolazi Božić.

Dolazi bunjevački najsvetiji i najveći blagdan, Božić. To je svetkovina kada i siroma i bogataš spremaju sve, samo da bi Božić što ugodnije i što veseliije prošao. Ali ovaj blagdan ne samo da donosi veselje, nego on s njim povlači i od davnine poznate, bunjevačke narodne običaje, koji se nažalost u poslednje vreme dosta zapuštaju i zaboravljaju. Zato ću ja ovdi izneti sve ono, koje su možda mnogi zaboravili, pa da bi mogli naći upute i opet povratiti ono, što se ne smi zaboraviti dok je svita i vika.

Kao prvi visnik Božića je Sv. Luca (Sv. Lucija). S tim danom već se javljaju narodni običaji. Dode li kogod u kuću, još s vrata kaže: „Faljen Isus, čestitam vam Sv. Lucu“ zatvori ih i sidne za vrata na zemlju, jer kaže se, kako mirno taj sidi, ko čestita, tako i kvočka priko cile godine na jaji. Osim toga, toga dana se posije u šoljice žito, koje do Božića naraste i u koje se onda metne mala svića. To su običaji, koji se svakog tiču, ali ima tu još, koje divojke i momci održavaju. Oni napišu 13 muških ili ženskih imena na papiriće i svaki dan po jedan pokidaju, tako da na Badnjidan ostane samo jedan a to će onda biti suđena ili suđenik. Iz tog se izrada obično na Badnjidan veselje i smij. Posli Luce dolaze „Materice“. To je blagdan, s kojim se poštuje i čestita ženski bunjevački svit. Toga je dana svaka mama nasmijana, svako dite kipi od veselja. Dica još odmah ujutru idu od salaša do salaša i čestitaju „Materice“, s ričima: „Faljen Isus, čestitamo vam „Materice“. Našto nana dočeka i odgovori: „Amen uvik, vi živi i zdravi bili“, pa njim daje ora i jabuka, a oni veselo odlaze u drugi salaš i tako redom. Posli užne u svakoj kući, donese se ora i jabuka na astal, koji se onda lupaju i lupine bacaju po zemlji, po kojima se gazi i kaže se da će što više razbijeni lupina, s tim više pilića biti. Nedilju dana posli „Materica“, dolaze „Oci“. Običaj je isti kao i na Materice, ali se danas, skoro već ne obdržavaju, što ne bi smilo.

biti. Nemojte zapuštati ove običaje, obnavljajte ih, idite dico čestitati i naši oci su vridni te počasti ko i naše nane. Produ li „Oci“, onda se već osića kako dolazi najsvetiji blagdan. Nigdi se ne čuje buka ni svirka, svaki se nalazi kod kuće i radi marljivo i vridno prema ono, za čega je on sposoban da stvori. Ni naši salašari se ne mogu vidit u varoši, i oni su ostali na salašu prid Božić, jer su već sve spremili i kupili što im treba iz varoši. Kupili su oni i sviće i grane i grožđa i šećera i sve, sve najlipče i najbolje, ne žale oni sada novaca, ta Božić je samo jedared u godini i mora se lipo provesti.

Osvanuo je Badnji dan. Svi su kod kuće. Niko nikud ne ide. Ako i dode kogod čestita Badnji dan i vraća se onako, kako je i došo. Pa, ma mu štogod i treba neće dobit, jer se na Badnji dan ništa ne daje iz kuće, da ne bi taj dotični odno sriću iz kuće. Naročito u živini, koja se oma posle Luce pristane doživati, nego se hrani i poji samo kretnjama. Na Badnji dan rano ujutru se ustaje, reduša pravi kolače, božićnjak, to je kolač, kao mali somun kruva u koji se metne sitan novac, jedan komad, pa kad se na „Mladi Božić“ rasiće božićnjak, ko nade taj novac taj će onda biti cile godine srićan. Na božićnjak se metnu, male tice, bure, kokoš s pilići, volovi, svinji i gospa sve od tista napravljeno i to je onda dičija radost, jer obično to oni dobiju kad se božićnjak jide. Osim ovog božićnjaka i kolača, peče se i t. zv. badnjača. To je isto kolač na kojem ima kao četiri sisice, koje se skidaju na Badnje večer i daju živini, da bi i ona okusila štogod sa astala na Badnje večer i da bi bila zdrava. Na Badnji dan, kao što sam naprid napomenio, divojke i momci doznadu za svog suđenog, ali oni još toga dana „suše“, t. j. ne jidu ništa priko cilog dana, pa onda, ako je muško metne u ponoć badnjeg večera pod glavu pregaču i ogledalo, a ženske, čakšire i ogledalo i drži se da će onda viditi onog ili onu, koja im je na cidulji ostala. Naravna stvar da iz tog sutradan i posli nastaje šala i smij, jer svaki vidi ono što želi. Već zarana se napolju sve namiri. Muškarci se ne pojavljuju unutra. Neće da smetaju reduši, koja ima tog dana pune ruke posla. Samo prid večer, unose slame u kuću (pritsoblje), koja će se u večer uneti u sobu. Posli podne najmlađi pomažu stanarici, koja je nastavila, grava, kukuruza, višanja i šljiva, kuva nasuva, a oni kite granu, spremaju u jednu čašu sitnog žita, pomišaju u kotaricu kukuruza, ječma i žita, s čime će se onda sutradan hraniti živina; donose malo sina, što će se metnuti na astal pod čaršaf. Večer je. Sve je gotovo. Na astalu prostrt čaršaf, na njemu sasvim na kraju astala nuz zid, grana lipo nakićena, božićnjak, badnjača, jedna mala i jedna velika svića krase granu i koja jabuka nuz božićnjak, zajedno s nekoliko ora i suvi višanja i češljic bilog luka. Počinje svečanost. Najstariji član porodice (ako postoji oružje u kući) uzima pušku izlazi napolje

i s pucnjem čestita Badnje več. Zatim uđe unutra, sidne u pročelje. Vrata se otvaraju, ulaze dica, a di ne dica, onda najmlađi u porodici i nose u rukama slamu iz kuće u sobu i govore: „Faljen Isus, čestitamo vam Badnje več i Isusovo porođenje“. Onaj koji sidi: „Amen uvik, vi živi i zdravi bili“. I to se tako ponovi po tri puta. Tako je slama u sobi i sad se mož Isus dočekati, jer se i on na slami rodio.

Nastaje hajka po sobi. Dica se valjaju i smiju, kad ulazi domaćica i nosi goreće drvo u ruci, koje je dobilo ime od dana na koji se i prviput upotripljava, pa se zove „badnjača“. Ona tma na ulazu čestita Badnje več i dođe prid astal, pa se od „badnjače“ zapale one dvi sviće. Zatim ona udara „badnjačom“ o vrata u sobi i govori: „Koliko varnica, toliko pilića, gusaka, pataka, svinja“ i tu se već naređa sve vrsti stoke i živine. Posli ona izade, a dica onda gaze po toj žeravi, da bi je utrnili. I eto stanarice opet. Nosi večeru. Kadgod što unese ona uvik ulazi s čestitkom: „Faljen Isus, čestitam vam Badnje več i Isusovo porođenje“. A onaj isti, koji je i na dicu bacao žito, uzima žita iz čaše i baca i na nju i govori: „Amen uvik, ti živa i zdrava bila!“ Kad su sva jila unešena, onda svi poklecaju prid astal i mole se zajednički Bogu, što ih je održao u životu i dao im da mogu svašta pripraviti za Božić. Pošto se molitva završila, sidaju za astal i počme se večerati. Najpre se pije rakija, koja je pomišana s medom — zamedljana rakija — a od koje se obično svinjari opiju i povraćaju. Ali kaže se to je dobro, jel ako svinjar povraća, tako će i krmača se prasiti i imaće mnogo prasica. Kad su svi pili rakije, onda se uzima bili luk, umoči se u med i tako se jide, brez kolača. Zatim se jabuke i onda se prilazi na kuvanje, grah, šljive, nasuvo i još prija neg što su se svi najili, nalije se u čašu malo vina i utrne s tim vinom mala svića. Na koga pođe dim od sviće taj će umrit u toj godini. Kad su se svi najili, onda se metne tanjir s orasima na astal i svi redom zatvorenih očiju uzimaju po jedan or iz tanjira. Ako je or kad se razbije lip, ko ga je uzo biće zdrav, a ako or nije lip, neće bit ni dobrog zdravlja. Za to vrime dok ovo stariji oko stola u šali rade, dica opet kupe orase, koje su im oni iza astala pobacali doli u slamu. Tada nastaje opet smij i graja jel svaki bi tio da on najviše ora nakupi. Sad dolazi poslidnja faza za astalom, t. j. svi oko astala ture ruku pod čaršaf, pod kojim se nalazi sino i izvlače po jednu slamku. Kako je čija dugačka toliko će dugo i živiti. S tim je večera završena i skoro svi posidaju i poligaju po sobi na slamu i na račun jedan drugoga šale se i pivaju. Bio je prija običaj, a koji se sad već skoro izgubio, a to je da su išli „vašange“. To su bili ljudi i žene, namaskirane i opravljene tako, da se ne poznadu. Oni onda idu od kuće do kuće i čestitaju. Ali sada kako sam reko, nema ih, ili vrlo ih je mali broj, već idu samo onako, kako i izgledaju. Izgubio se i taj obi-

čaj se ne spava prije ponoći, a to samo zato, jer vašange ne idu i di nema mladi a tamo većinom spavaju. A to ne bi trebalo da se spava, niti se smilo kadgod zaspiti prije ponoći, jel oma zašiju jedno za drugog. Triba da se Isusovo rođenje dočeka s veseljem i budan, a ne spavati. Kad dode ponoć, uzima se jedna jabuka i baca u bunar. Ista se vadi na novu godinu i daje konjima. Ako je lipa i zdrava biće zdravi i konji. Kad se jabuka bacila, onda se ide kod svake živine, te joj se da malo jisti i zovne se po imenu, da bi i ona, pošto se još od 'Luce nije vikala po imenu, sad znala, da se Isus rodio i da bi svojim mumljanjem i ona ga pozdravila.

Osim toga svaki dobar Bunjevac-kršćanin ide na „ponoćnicu“. To je misa koja se služi baš u 12 sati noću na čast mlađom Isusu, koji se rodio. Po povratku s mise ide se na spavanje.

Sutradan je prvi dan ili pravi Božić. Toga dana idu svi prija podne u crkvu, vraćaju se kući, usput čestitajući jedni drugima Božić. Prid užnu se opet puca i posli zajedničke molitve, užna. Kad se užnalo, onda dolazi opet jedan lip običaj, koji se samo među Bunjevcima razvio. Dica, mladići i mladi ljudi, naliju u bočice vina i nose po komšiluku i po rodbini, a to se zovu „bukaraši“ — i oni nose „bukaricu“. Dolaze mladi u kuću čestitaju s ričima: „Faljen Isus, čestitam vam Božić!“ — „Amen uvik, ti živ i zdrav bio!“ Pa ded sidi i tu vadi „bukaricu“ i nazdravlja na domaćina i to biva uvik s malim šalama i vrlo veselo prođe. Ovaj običaj ima svoj zadatak, a to je da „bukaraši“ pozitivši domaćina odaju mu poštovanje i prijateljstvo kuće iz koje je „bukaraš“ došo. Tako prolazi Božić u veselju i zabavi i dolazi drugi dan Božića, prvi mučenik, koji je poginio za Isusa — Sv. Stipan. Taj dan opet ima svoju karakteristiku. Naime mlade udavače a i starije, dok njim je živ otac i mater, dobiju kolač. Taj kolač njim se šalje kao dokaz, da se oni iako se ona udala, brinu za nju. A treći i četvrti dan su prija naučili ići od jednog do drugog t. j. komšije su sa svirkom išli od kuće do kuće i pratili se. Ali je u današnje vrime i to već izumrlo.

Zato da ne bi bilo i s drugim našim običajima tako ja iznosim evo u nekoliko riči ono, čime su se naši stari ponosili i što ne bi dali ni za cio svit, a što naši mladi sve većma i većma zapuštaju. Zašto? Valjda zato što su se mnogi Bunjevci iškulovali, pa njim je to sramota, pa vele, tako su naši dide radili — mi ne ćemo — mi smo učni. Sramota je za njih ako tako misle! Pametniji će biti onda, ako budu poštivali ono što su im pradi-dovi s mukom stekli, i do današnjeg dana održali. Bunjevci, triba čuvati svoje! Rame uz rame i održaćemo svoje narodne običaje, svoju lipu ikavštinu. Živimo bratski, borimo se junački, i sačuvaćemo svoje!

Marko Peić.

Narodne pripovitke i narodni pripovidači kod Bunjevaca*)

Ne postoji, možda ni jedan narod, ni jedno pleme, koje ne bi imalo svoje narodne pisme i pripovitke. Što je pleme bliže svom primitivnom životu, pripovidaka je tim više; ne mislimo na onaj praprimitivni, no na doba primitivne, žive jezične književnosti. Prve pojave te nepisane književnosti sačinjavaju ove narodne umotvorine. Pripovitke naročito prikazuju te prve momente, onu prvu mistiku, prvi pokušaj, da se objasni to mistično. Čovik primitivac, posmatrajući čudna dešavanja u prirodi i ne znajući zakona i uzroke istih, stvara sebi fantastične slike i pritstave, koje rađaju pripovitkom, u kojoj on to najlakše iznosi.

Kao sva plemena : naše bunjevačko, kao dio jugoslovenske nacije, ima svoje narodne pripovitke, koje su do sada manje više bile poznate samo tvorcu: narodu, a šira javnost nije znala za njih ili se nije interesovala za njih. Mi Bunjevci, štaviše, srazmirno našem broju, imamo i mnogo ovih pripovidaka, koje su se i dan danas održale. Bunjevci, većinom još i sada zemljoradnici i stočari, nisu ni u ovim danima materijalizma i ljute životne borbe zaboravili svoje pripovitke, koje su, bile i jedan od branika naše narodnosti. Narod, književno neprosvićen (inteligencija se obično odnarođuje ili ne smi da se zauzme za narod), osamljen među strancima (jer usput budi rečeno, narod je i u religiji gledao narodnost, te i braću Srbe uvijek gledao kao stranu narodnost), čuvao je svoje pisme i pripovitke i nije dao da im se trag zatre. Naročito pripovitke, koje su se na zimskim prelima i poselima, pri radu, pri zabavi i svuda gdi je bilo moguće, negovale, čuvale su se i imale značaj kao pisme kod ostalih plemena jugoslovenske nacije.

Pripovitka može zahvaliti svoj razvoj nedostatku pisama. Pisma kod nas je negovana uvijek, ali nije u tolikoj miri, koliko kod drugih plemena, a možda se to negovanje ogledalo više u čuvanju starih, no u stvaranju novih. Uzrok ovome je razumljiv, ako shvatimo važnost onog instrumenta uz koji se pisma rada, neguje i čuva, važnost gusala i nasuprot tome nedostatak istih kod Bunjevaca. Čudno je i naprosto se ne da objasniti, gdi su i kako gusle kod Bunjevaca nestale, kada se po pismama koje su iste sa pismama kod drugog dila našeg naroda, jasno može viditi da su one stvarane i pivane uz gusle i dan danas se pivaju. Rekli bismo: te pisme su pozajmica. E, ali pisma se pivala uz gusle, zašto i gusle nisu pozajmljene? Izgleda gubitkom gusala, to jest dolaskom u ove krajeve, pristalo je i stva-

*) Oštampano u „Književnom Severu“ br. 12 za 1932 god. i br. 1, 2, 3, 4,5 za 1933 god.

ranje pisama, osim kraljičkih i malo ostalih, a zadržale su se samo donete iz stare postojbine.

Tim više polja je dobila pripovitka, koja se služila jedino jezikom. Prosta od svake pratnje, negovana za sebe, ostala je ona u narodu i naročito je negovana i čuvana, što dokazuje još i danas njeno postojanje. Istina, danas ona postoji samo u uspomeni starih pripovidača „vorgadžija“, koji danas pripovijaju još samo onom ko ih za to zamoli, a takih ima vrlo malo. Nije to još bilo baš tako davno, kazaće vam svaki bunjevački dida: „E sinko da si ti to doš'o prije jedno dvadesetak godina, kad još u nas nije bilo šifunera i radija, već kovčeg i klupe, prela i divani...“ Dakle još pre svitskog rata, pripovitka je bila u punom jeku. Svakom prilikom u šali, u radosti, u žalosti, pripovitka se negovala, kao i pisma. Starci, babe, ozbiljni ljudi, momci, djevojke, svi su u njima uživali, čak i malu dječicu su pripovitkama ljuljali u san. Bilo je naročitih pripovidača, obično za to darovitih ljudi, koji su te pripovitke učili, pamtili i u pripovidanju pridvodili, a i sami stvarali.

Može se reci, da je svaki šor imao svog „vorgadžiju“, koji je pripovijadao, koji se isticao, a manje više svi su u pripovidanju bili odomaćeni. U lito momci se skupe uveče na travi, na roglju i tu se šale, pivaju i uglavnom pripovijaju. O zimskim vččerima ni da ne govorimo! Ljudi zemljoradnici, koji cilo lito naporno rade, traže za to odmazdu u zimi: zabavljaju se što bolje i lipše mogu, a pripovitka je za njih lipa zabava. Kod nas su zimi prela, posela; skupe se na salaš, u pudarsku kolibu kod komšije u varoši, u „mijani“, gdi i kad bilo, i tu se uveče obično prede i pripovida često do jutra. „Eto tako sinko“, kazaće vam pogdikoji starac, koji zna još ta vrimena, „tako skupimo se, založimo, posidamo, koji na klupe koji već na stočić jel ti na kovčeg i tu predemo, pušimo a pripovitka nikad ne staje. Jedan svrši, drugi već jedva čeka da pri'vati i, tako pokatkad i pivac otkukurikne zoru, a mi još se siti nismo napripovidali.“

Sav život našeg Bunjevca je bio u pripovici, ukoliko to pisma nije obuhvatila. Ta pripovitka je za njega blago; sve! Ali pod pritiskom vrimena, rata, materijalizma, ona se gubi, a niko se dosad nije latio, da je uhvati u izmicanju, da je zabilži. Bilo je pokušaja, namisli, ali samo namisli... i to namisli pozvanih ljudi. A da li su ti ljudi još i ostvarili svoju namisao? I to u vrime? Iako kasno, ipak se kogod sitio toga: prikupio je barem jedan dio tog blaga, možda u izopačenoj formi, ali to je i ovako blago.

Pri pogledu na ovo skupljeno blago, čama se i nehotice nameće pitanje: gdi, kad i ko ga je stvorio? Tri pitanja, možda ni jedan tačan odgovor. Na ova pitanja ne bi sigurno odgovorili ni ljudi, koji u tančine poznaju pripovitke naroda, a ne mi. Govoriti možemo samo o pripovitkama nadenim kod

Bunjevaca, ali i to samo u pritpostavkama, možda tačnim, možda netačnim. Tačno govoriti o tvorcima i o poriklu ovih pripovidaka je sporno, jer nam se tu nameće: ko su oni i gdi su dilovali? Relativno možemo odrediti, ali tačno? Određene pojedince? Istraživanje osnove, osnovnog motiva, otežava beskraj okolnosti, od kojih je prvi i najjači faktor: kolektivno stvaranje i dilomični doprinos svakog plemena u kojem se pripovitka okrenula, pa i svakog pripovidača. Često se nalazi pripovitka kod dva, tri i više pripovidača, sa istom formom, ali sa sasvim različitim osnovnim idejama i tendencijama. U niku ruku mogli bismo retroaktivno pratiti razvoj pripovitke, po bogatstvu pritstave, po obimu, karakteru osnovne misli, formi, ali i to je neobično rizično kada imamo u vidu individualizam, subjektivnost kolektivističkih radnika koji su uticali na stvaranje pripovidaka.

Tu je razno vrime, razno misto, razni pogledi u kolektivističkom stvaranju, tu je silogizam, ali silogizam pojedine epohe, a ne subjektivnosti. Ovo su pripovitke svih vrimena i plemena, one su naše i nisu naše, tuđe su, te ih ne možemo isključivo nama prisvojiti, ali nama ni nije to glavno: glavno je da one kod nas, u narodu, postoje i žive. Ne upuštajući se u istraživanje porikla, tvorca i gdi i kad su stvorene, da vidimo njihove tvorce kao cilinu, kao anonime, koji su možda dilovali u sridini gdi su ove pripovitke nađene. Pitamo se: zašto su ovi tvorcii, prvotvorci ostali anonimni? Nesumnjivo je i u ovom kolektivističkom stvaranju postojao glavni, originalni tvorac, koji je dao direktivu za kolektiv, možda goru ili bolju, no što je danas imamo, a koja se osnova posli u živoj riči kolektiva razvijala ili deducirala; prema tome kakii je bio prijem. Ovi prvotvorci su sigurno bile istaknutije ličnosti u prosičnoj sridini, ne mislimo obrazovanjem, no prirodnom nadarenošću naroda. Njihova imena se nisu očuvala, a to ima više razloga. Glavni razlog leži baš u samoj suštini pripovidaka i nedostatka književnog obrazovanja tvorca. Narod je naročito u bajkama izrazio težnju za nadnaravnim, teži za zamišljenim veličinama i lipotama, baca sve to u niki svit čudesa, kojeg zamišlja gdigod daleko, u nikom tajnovitom kutu vasiona i sukcesivno tome traži da i tvorac pripovitke bude prid njim neistaknut, tajnovit; on neće da zna za tvorca. Hoće da je i samo stvaranje pripovitke mistično. On voli, da ne zna otkud dolazi pripovitka, voli onu neizvisnost i mistiku, koja još potencira tu tajnovitu atmosferu, stvorenu samom sadržinom pripovitke. Ta mističnost daje autoritet pripovitci.

S jedne strane to, a s druge narodu je bilo čudno, skoro nevirovatno, da je pripovitku stvorio ko od živih pripovidača, i da je tako, vrednost pripovitke bi prid njima opala i kad bi pripovidač na kraju rekao: „Vidite ljudi, to sam ja izmislio!“

— oni bi se naprosto razočarali i zaista bi to smatrali izmišljotinom. Tome jaču su se dositili tvorci i da ne bi umanjili vrijednost pripovetke prid neposrednim slušaocima, oni su zanekali sebe, te pričaju svoje umotvorine, kao da su to već „od ovog i ovog, ovde i ovde“ čuli. Naravno kada se pripovetka odomaćila, oni su mogli priznati, da su oni tvorci, ali time bi samo izgledali smišni i toga su se sigurno čuvali. To je jedan uzrok anonimnosti tvoraca, to je razlog da su se tvorci morali skrivati i gubiti u sridini, u narodu.

Drugi razlog se nalazi u narodnom osićanju poštovanja prema knjizi, kao većem, višem, isto vasijskom, te u samoj knjizi ne traži autora, no samo knjigu kao knjigu; sadržinu. U ranijem periodu, dok narod nije dolazio do knjiga, tvorci su ostali skriveni s prvog uzroka, kasnije, kada su štampane knjige, one su bile drugi; ali iako bi narod u knjizi priznao autora, ovi tvorci bi i onda ostali anonimni, jer sa perom nisu rukovali. U zbirkama narodnih i umetničkih pripovetaka narod, ponavljamo, nije vidio autora, subjekat nego je za njega postojao onaj šaroliki svet bajki. Ni ovde nije htio da zna za tvorca, on je i ovde pritpostavljao ono natprirodno, vasijsko, i samo prid knjigom je imao respekta i taj respekt ga je baš i potsticao, da ne viruje u stvaranje svojih sučlanova ili neka je to napisano, ili neka živi u riči, to jest neka je postanak u onom tajanstvenom kutu, ali tvoračku individu ne možemo pojmiti.

Posmatrajuci sridinu u kojoj su pripovetke negovane i razvijane i uzevši u obzir mišljenje iste, došli smo do ovog, možda netačnog ali virovatnog zaključka o anonimnosti originalnih tvoraca ovih pripovetaka. Ne treba zato misliti, da su ovi tvorci koji su bili i najbolje „vorgadžije“, bili u narodu potcijeni; naprotiv, oni su bili omiljeni, ali samo kao pripovetaci, a ne kao tvorci. Ti anonimni tvorci možda još i danas diluju, a možda ih kod nas nije ni bilo, ali u to se nećemo upuštati. Jedno je sigurno: pripovetka je kod nas živila i živi i danas u starih pripovetaca koje svaki još može čuti po salašima.

Vrijedno je čuti ovakog pripovetaca, čak i dublje ga pogledati, jer je i on važna ličnost u razvoju pripovetke. Ne samo tvorci originalni, nego i ovi živi nastavljači, pripovetaci imaju velik uticaj, naročito na izazivanje utiska pripovetke. Ovi pripovetaci su još oni stari, tradicijom zadojeni, koji za velikom gredicom imaju zbirke pisama i pripovetaka, a koji još i danas žale lipote onih zimskih prela i idiličnog čobanskog života. — Kod njih možemo još i sad viditi i osititi način pripovijdanja, ovaj ukus, karakter samih pripovetaca i pripovijdanja i utiske koje pripovijdanje ostavi na proste ali pažljive slušaoce. Pripovetac je obično prost seljak i čobanin, ali slušajte ga i gledajte ga, kad vam stane pripovijdati. Mnogo zavisi od toga ko i kako pripovetku izlaže. Razlika je i to kad je ona na papiru

i kad je u živoj riči u onoj iluzornoj atmosferi priča što u sobici stvara topla zemljana peć, dim lula i fantastična sugestija pripovidača, dobrog pripovidača. Ona rič, onaj ton, onaj akcent, mimika kojom prati sa živošću i ritmom svaku rečenicu, gestikulacija, sve, sve ono pokazuje saosićanje sa svakom ličnošću pripovitke, pokazuje nam jednu neknjišku, neškolovanu, iz srca izviruću prirodnu inteligenciju i prirodnom nadarenu gijumu. Ovim pripovidačima ne treba tražiti riči, njima sve teče, sve ide glatko, prirodno, bez ikake izvištačenosti i namištene poze.

(Nastaviće se).

Balint Vujkov.

O C I N E

Pevač usnule mahale: M. V. Knežević. — Čovik, koji se mnogo zauzimao i proučavao Bunjevence, štoviše, pisao i knjige o njima, kao „Bunjevačku čitaonku“ jest g. Knežević. Iako se svi ne slažu sa njegovim radovima govoreći da nije potrebno da se za nas zauzima, on je ipak za nas nešto načinio. „Bunjevačka čitanka“ nije donela g. Petra Pekića, sigurno jednog od najjačih književnika što su se pojavili među Bunjevcima. Zar to g. Pekić ne zaslužuje? Zar su bolja dila napisali: L. Stipić i Alba Kuntić?! G. Pekić je namirno izostavljen!

G. Knežević se javlja sa dramama, koje ostaju samo pokušaji, većinom se javlja pismama, izdao ih je u nekoliko knjiga. Najnovije dilo: „Pevač usnule mahale“, koje je izašlo u Subotici prošle godine, razdijeljeno je u tri ciklusa: Put u rodni kraj; Iz letopisa moje ulice i Obleti nad sobom. Uzevši na pritis cilu zbirku, možemo reći da je u glavnom neuspjela. Da nema prvog ciklusa, zbirka bi bila veoma slaba, ali se u ovom ciklusu g. Knežević očituje kao topao i prilično iskren. To je odraz njegove duše, koja se kao i svaki pisnika vraća uvijek u senu prošle mladosti i u tugu rodnoga kraja. Polazi tragom znanog puta, uznet, oza-ren i blag „i sav srećan, vidiće kroz veo zaboravi nestalih dana trag“. Osića da mu se tlo mladih dana izmaklo, vraća se duhom u rodni kraj, čiji spomen i najtvrdem srcu ostaje duboko zapisan. Iz ravnice, preko ravnice dodirujući vrhove Fruške Gore lete njegove misli u rodni kraj — kraj uspomena:

„Mnogo sam svetom skitao
Planino, moja rodino,
Za tebe uvek pitao
Planino, moja starino.

Bez tebe vlat sam nizinska,
Planino, moja rodino,
Sa tobom snaga planinska,
Planino, moja starino“.

(Planino moja rodino)

Sve mu je poznato: dah i miris polja, hlad velikih šuma i tako se osića kao da je brat svakome. Da ga samo zapitamo kako se sića mladenačkih dana, rekao bi: Pa to nije davno bilo! Svakom pisniku, rodni zavijčaj — to krilo poezije — mora biti tako blizu kao da su vično zajedno i u sajvećem saobraćaju...

Drugi ciklus: Iz letopisa moje ulice, mnogo je slabiji, pa se čudim kako su mogli biti uvršteni u ovu zbirku, oni ružni izrazi, koji su grubi i za prozu a ne liriku, koja bi imala bit', ne daju da se čita. Mnogo ih ima koje ne može svaki razumiti. A ni sam sadržaj nije zanimljiv:

„Letopis moje ulice pamti
Dečake bose, drske i mile,
A nadimci im čudni behu
Dindo i Pujda, Popče i Lile.

Bili su gosti svih voćnjaka
Igrali „ajncea“ i „krajcarice“;
Pušili svilu, pečenjaku —
I bili hrabre ubojice“.

U mnogom je sličan drugomu i treći ciklus: Obleti nad sobom. Više puta razvučen, nategnut i namirno stavljen srok kviri pisme. Tako naivno piva o „Luli“, „Popčevu poju“, „Dozivi u tami“, „Školskom zvonu“ itd. itd.

G. Knežević piše i kada možda ima inspiracije i motiva i kada je nema. Možda iz zabave? Ne valja! Za jednog pisnika se to ne traži. — Mnogo bi više postigao g. Knežević, da je uzeo manji, ali bolji izbor svojih pisama, pa bi se afirmirao kao pravi pisnik severne Jugoslavije.

B. H. Vojnić

N O V O S T I

Pedesetogodišnjica pokretanja misečnika „Nevena“. — Na dan izlaska ove naše sveske kojom se navršava naša prva godina rada, pada pedesetogodišnjica pokretanja misečnika „Nevena“. U istoriji bunjevačke riči i pera, ovo je jedan od najsvitlijih datuma, dan kada je naš stari i zaslužni nacionalno prosvitni borac g. Mijo Mandić u moru tuđinštine pokrenuo naše duhovno glasilo. Kolika je bila vrednost ovog pokreta za bunjevačku stvar i koliko je bio težak i po tome gigantski ovaj rad znaju svi oni, koji barem objektivno promatraju i cine naše stvari.

Ovom prilikom mi donšamo u cilosti biografiju g. Mije Mandića, koja je potekla iz pera našeg poznatog javnog radnika g. Josipa Šokčića, a koja izlazi i u posebnom izdanju u vrlo lipoj tehničkoj opremi.

*

*

*

Gospodinu Miji Mandiću u ime Omladinaca sakupljenih oko „Kola“ iskreno čestitamo na mukotrpnom radu za bunjevačku stvar i želimo sriću i zdravlje, da Ga još dugo godina imamo među nama. Uredništvo

M U Z I K A

Turneja „Hrvatskog pjevačkog društva „Neven“. — Hrvatsko pjevačko društvo „Neven“ načinilo je jesenas jednu vrlo lipo turneju po hrvatskim krajevima. Svuda su vrlo lipo uspili i podigli glas subotičkoj vokalnoj umetnosti, što se vidi i iz kritike dnevne štampe, koja se jednoglasno izražavala u superlativima o kvalitetima ovog društva.

Posmatrajući ovu turneju sa umetničke tačke gledišta, bez ikakog farizejstva možemo reći, da nam je drago što je tako uspila, timi više što su tu učestvovala i tri prava Bunjevca.

P. P.